

KONPETENTZIA SOZIAL ETA ZIBIKOA

GEOGRAFIA ETA HISTORIA | 231

ETAPAKO HELBURUAK

Hauek dira etapako helburuak Geografia eta Historia ikasgairako:

1. Pertsona bakarrak eta konplexuak direla ohartzea, eta zer gaitasun eta muga dituzten jakitea. Orobat, ohartzea zer kultura-ezaugarri direla-eta diren euskal gizarteko kide, beste talde batzuetako kide izateko aukera eragotzi gabe. Horren helburua da nork bere nortasun zehaztua eta onartua izatea, gizartean modu aktiboan eta konpromisoz parte hartzeko.
2. Ingurune fisikoaren bereizgarri diren oinarritzko elementuak ingurune hurbiletik abiatuz identifikatzea eta kokatzea zenbait eskalatan eta elementu horien elkarreraginei erreparatzea, ulertzeko gizakion bizitza nola baldintzatzen duten eta, aldi berean, gizakiak nola eraldatzen dituen. Horren helburua da gizakiaren ekintzak zer gizarte-arazo eta ingurumen-arazo sortzen dituen ikustea eta horretaz kontziente izatea.
3. Identifikatzea zein izan diren Euskal Herriarentzat gertaera eta prozesu historiko garrantzitsuenak, direla tokikoak, direla esparru zabalagokoak, eta denboran eta espazioan kokatzea. Horren helburua da gizateriaren bilakaeraren ikuspegi propioa eta globala izatea eta aldaketak eragiteko gaitasunari buruzko kontzientzia kritikoa izatea.
4. Datu historikoak biltzea, zenbait irizpide erabiliz: denboran orientatzekoak (iragana, oraina eta etorkizuna); denbora-posizio erlatiboak (segidakoak, aldiberekoak, diakronia, sinkronia); iraupena (faktikoa; koiunturala; egiturazkoa; iraupen laburrekoa, ertainekoa edo luzekoa); denbora-neurriak (denbora-unitatea, denbora eta kronologia historikoa). Horren helburua da gizartearen bilakaera historikoa ordenatu eta sintetizatzea.
5. Ondare naturala, kulturala, linguistikoa, artistikoa, historikoa eta soziala, norberarena zein bestearena, aintzat hartu eta errespetatzea, eta norbanakoek zein herriek beren identitatea izateko duten eskubidetzat jotzea. Eta hura babestu, kontserbatu eta hobetzeak dakarren erantzukizuna onartzea, nork bere esparrutik gizateriaren garapenean laguntzeko, dela modu indibidualen dela modu kolektiboan.
6. Gizarte demokratikoen zer antolaketa eta funtzionamendu duten jakitea, eta haien oinarri diren oinarritzko balioak eta printzipioak zein diren jakitea. Eta giza eskubideak erreferente unibertsal moduan erabiltzea norberaren bizitzako eta gizarte-bizitzako ekintzei eta egoerei buruzko iritziak sortzeko. Orobat, eskubideak urratuta dituzten edo beharrezkoak diren baliabide ekonomikoak ez dituzten herriekin, gizarte-taldeekin eta pertsonekin solidarioak izatea eta jarrera eta egoera baztertzailak eta bidegabeak salatzea. Horren helburua da gizarte demokratikoetan modu kontziente, arduratsu eta kritikoa parte hartzea.
7. Europar Batasunaren antolakuntza politikoaren eta erakundearen funtzionamendua berri izatea, jakitea funtsezko zer balio eta printzipio dituzten oinarri, eta haren gabeziekiko kritiko izatea, arrazoituz. Helburua da ulertzea Europar Batasuna Europako herrien, estatuen eta eskualdeen harremanetarako eta parte-hartzerako eremua dela, eta beharrezkoa dela hobeto funtzionatzea.
8. Gaur egungo gizartearen arazoak zein diren jakitea, haien jatorri historiko-sozialak aztertzea, eta errealitateak eta egoerak aztertzea. Horren guztiaren helburua da haiekiko iritzi pertsonal kritikoa eta arrazoitua izatea, eta ekintza alternatibo eraginkorrak sustatzea eta abian jartzea, zenbait eskalatan, pertsonen arteko eta gizarte-taldeen arteko harremanak hobetzeko eta baliabide naturalak arduraz erabiltzeko.
9. Gizarte-fenomenoak zuzentzen dituzten prozesuak eta mekanismoak zein diren jakitea, eta gertaera sozialen, politikoaren, ekonomikoaren eta kulturalen arteko loturak aztertzea. Ezagutza

hori gaur egungo gizartean bilakaera azaltzen duten kausak askotarikoak direla ulertzeko oinarria izango da, eta Historiaren ikuspegi arrazoitua eta kritikoa edukitzeko. Azken helburua herritar moduan gizartea hobetzeko ekintzak abian jartzea izango da.

10. Gizarte-zientzien bereizgarri diren kontzeptuzko baliabideak, teknikak eta lan-prozedurak aplikatzea, eta arloko lexikoa erabiltzea zehatz eta zorrotz. Horrenbestez, lan monografiko txikiak eta ikerketak egingo dira, banaka zein taldeka, Euskal Herriaren, hurbileko eremuen eta munduaren jatorriaz eta bilakaera historikoaz ikertzeko.
11. Talde-lana egitea eta eztabaidetan eta debateetan parte hartzea jarrera konstruktiboa, irekia, arduratsua, kritikoa eta tolerantzia izanda eta iritzia eta proposamenak behar bezala arrazoituta. Orobat, desadostasunak eta elkarrizketa gizakien ateko gatazkak eta gatazka sozialak konpontzeko bidea dela ikusi beharko dute, eta taldeko lan-teknikak landuko dira, bai sormenezko lorpen komun bat izateko, bai eta pertsonaren eta taldearen elkarrekintza nagusi den gizartean egoki txertatzeko ere.
12. Informazio geografikoa eta historikoa lortzea. Horretarako, ahozko informazioa, informazio grafikoa, ikono bidezkoa, estatistikoa eta kartografikoa planifikatu, aukeratu eta erlazionatu behar dute (informazioa hainbat iturritatik lortuko dute, komunikabideak eta informazioaren eta komunikazioaren teknologiak barne). Informazio hori laburbildu egingo dute, eta lortutako emaitzak besteei modu antolatuan eta ulergarrian azaltzen jakin behar dute.

EDUKI MULTZOEN EZAUGARRIAK

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 1., 2., 3. eta 4. mailako adierazpenezko, prozedurazko eta jarrerazko edukiak eduki multzo hauetan biltzen dira:

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 1. maila:

1. multzoa. Ikasgai guztietan eta ikasgai honetako eduki multzoetan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak daude.
2. multzoa. Lurra eta ingurune naturalak: Gizakiaren ekintzak ingurune naturaletan.
3. multzoa. Iragan historikoa. Historiaurreko gizarteak, lehen zibilizazioak eta Antzinaroa.
4. multzoa. Kultura-adierazpenak.

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 2. maila:

1. multzoa. Ikasgai guztietan eta ikasgai honetako eduki multzoetan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak daude.
2. multzoa. Giza espazioa. Biztanleria eta gizartea.
3. multzoa. Iragan historikoa. Erdi Aroko gizartea.

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 3. maila:

1. multzoa. Ikasgai guztietan eta ikasgai honetako eduki multzoetan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak daude.
2. multzoa. Giza espazioa. Antolaketa ekonomikoa, soziala eta politikoa.
3. multzoa. Iragan historikoa. Estatu modernoak.

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 4. maila:

1. multzoa. Ikasgai guztietan eta ikasgai honetako eduki multzoetan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak daude.

2. multzoa. Egungo gizartearen oinarri historikoak.
3. multzoa. XX. eta XXI. mendeetako gatazka handiak.
4. multzoa. Gaur egungo mundua.
5. multzoa. Antolaketa politikoa eta espazio geografikoa.
6. multzoa. Artea, kultura eta zientzia gaur egun. Komunikabideak.

Ikas-maila guztietan, Geografiako eta Historiako ikasgai hau eduki komunak izeneko eduki multzo batekin hasten da. Hartan jasota daude oinarrizko zehar-konpetentziekin eta konpetentzia sozial eta zibikoarekin (oinarrizko konpetentzia espezifikoa) lotutako prozedurak eta jarrerak.

Hasierako eduki multzo hau eduki horiek guztiak nabarmentzeko sartzen da curriculumean, gainerako guztiak garatzeko esparrua baita.

Izan alderdi geografikoak, izan alderdi historikoak eta/edo soziokulturalak, erreferentziako lurralde-eremua ikaslearengandik hurbilenekotik urrunenekora doa. Horrenbestez, espazio-ibilbideak Euskal Herria, Espainia, Europa eta mundua hartzen ditu.

Horrez gain, gizartearen denboran zeharreko azterketak irizpide kronologikoari jarraitzen dio etapa guzti-guztitan.

Lehen mailan, paisaia naturalak aztertzen dira, oro har, eta hartan, paisaia osatzen duten elementuen arteko erlazioak aztertzen dira, baita lurraldea eratzean elementu horien eta gizakien artean sortzen diren erlazioak ere. Espazioari dagokionez, mundua hartzen da aztergai, eta, sakonago, Euskal Herria, Espainia eta Europa. Horrez gain, planetaren biodibertsitatearen garrantzia azpimarratzen da, planeta kontserbatzeko ezinbestekoa den neurrian.

Maila honetan, gizarteek historiaren hasieratik Erdi Arora bitarte izandako bilakaera aztertzen da. Denbora-eremu horretan, gizartearen bilakaera argien erakusten duten alderdiak nabarmentzen dira, baita denboraren ikuspegitik egungo gizartearen eraketan garrantzitsuenak jotzen diren alderdiak ere.

Bigarren mailan, biztanleria aztertzen da, biztanleriaren portaera eta joera demografikoak eta haien ondorioak.

Egungo gizartearen egitura eta kultura-ezaugarriak, bereziki Euskal Herriko, Espainiako eta Europako gizartei dagokienez. Hirietako eta landako bizimodua, eta landa- eta hiri-eremuetako ezaugarriak.

Maila honetan bilakaera historikoa aztertzen jarraitzen da, Erdi Aroko gizartetik Estatu modernoak eratu artekoa. Bereziki azpimarratzen dira Erdi Aroan penintsula lurralde askok osatzen zutela, monarkia hispaniarra eta Amerikaren konkista eta kolonizazioa, baita Euskal Herriak garai historiko hartan zuen egoera ere.

Hirugarren mailan, jarduera ekonomikoak eta haiek osatzen dituzten espazio- eta paisaia-konfigurazioak aztertzen dira. Eremu geopolitiko eta ekonomiko handien antolaketa politikoa eta espazio geografikoa aztertzen da, baita mundu interdependente eta globalizatu honetan gertatzen ari diren transformazioak eta sortzen hasi diren arazoak ere.

Alderdi historikoari dagokionez, ikasturte honetan zenbait eremu espazialeetan (Euskal Herriko lurraldeak, Espainia eta Europa, batez ere) Estatu modernoak eta monarkia autoritarioak arlo guztietan (politikoa, ekonomikoa, soziala eta kulturala) nola garatu diren eta nola guztiz finkatu diren aztertzen da. Nabarmentzen da aldaketa handiak izan zituen garaia izan zela eta modu guztietako gatazkak eta liskarrak izan zirela, erlijioarekin lotutakoak, batez ere.

Laugarren mailan, egungo gizartearen bilakaera eta ezaugarriak lantzen dira, batez ere. Egungo gizartearen oinarri historikoak eta XVIII. mendetik XXI. mendeko lehenengo hamarkadara arte gertatutako aldaketa ekonomikoak, politikoak eta sozialak aztertzen dira.

Alderdi hauen ezagutza eta interpretazioa nabarmentzen da: munduko egungo ordena politikoa eta ekonomikoa, integrazio-prozesuak, gizarte-aldaketak, botereguneak eta tentsioguneak, joera artistiko berriak eta abar.

Horrez gain, Espainian Estatu demokratikoa nola eratu zen aztertzen da, baita Euskal Herrian nola zertu den ere. Europar Batasuneko kide dela ere aztertzen da.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 1. MAILAKO EDUKIAK

1. MULTZOA. Eduki komunak

A. Arlo eta ikasgai guztietan komunak diren oinarrizko zehar-kompetentziekin lotutako edukiak.

Eduki multzo honetako prozedura eta jarreraren xede dira:

- Informazioa identifikatzea, lortzea, gordetzea eta berreskuratzea.
- Informazio-iturrien eta informazioaren beraren egokitasuna ebaluatzea.
- Informazioa ulertzea (konparatzea, sailkatzea, sekuentziatzea, aztertzea eta laburbiltzea), buruz ikastea eta azaltzea (deskribatzea, definizioak eta laburpenak egitea, azalpenak ematea, etab.).
- Informazioa balioestea eta adieraztea (argudioak azaltzea, arrazoiak ematea, etab.).
- Ideiak sortu, hautatu eta adieraztea.
- Ideiak, zereginak eta proiektuak planifikatzea, eta haien bideragarritasuna aztertzea.
- Egindako plangintza betetzea eta, beharrezkoa baldin bada, hura doitzea.
- Plangintzaren eta egindako lanen ebaluazioa egitea eta hobekuntza-proposamenak lantzea.
- Lortutako emaitzaren berri ematea.
- Pertsonen arteko harremanak eta komunikazioa garatzea (enpatia eta asertibitatea).
- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Giza eskubideak eta gizarteko konbentzioak errespetatzea.
- Gatazkak kudeatzea
- Norberaren gorputza erregulatzea
- Norberaren emozioak erregulatzea.
- Norberaren alderdi kognitiboa erregulatzea.
- Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzekoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Norberaren jokabide morala erregulatzea.
- Norberaren motibazioa eta gogo-indarra erregulatzea.

B. Ikasgai honen eduki multzo guztietarako komunak diren edukiak

Prozedurak

- Ikasgaia ikasi eta menderatzeko hizkuntza-trebetasunak aplikatzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea, hiztegi espezifikoak interpretatu eta erabiltzea, ahoz eta idatziz ongi moldatzea, eta abar.
- Alderdi geografiko, historiko eta kulturekin zerikusia duten hipotesiak planteatu eta formulatzea eta arrazoibideak ondorioztatzea.
- Eskala grafikoa eta zenbakizkoa erabiltzea.
- Eskala grafikoa eta zenbakizkoa erabiltzea.
- Hainbat eskala, ezaugarri eta euskarritako (konbentzionalak eta digitalak) irudi, plano eta mapak irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Orientazio eta lokalizazio geografikoko teknikak.

- Errealitate geografikoari buruzko informazioa lortu eta prozesatzea, paisaiak eta paisaietan ikus daitezkeen aldaketak zuzenean edo zeharka behatzeko teknikak aplikatuz.
- Paisaien konfigurazioan, gertaera geografiko jakin batzuen lokalizazio eta banaketan, ingurumenaren degradazioan eta beste alor batzuetan ingurunearen eta giza ekintzaren artean gertatzen diren interakzioak aztertzeo jarraibideak.
- Mapa tematikoak irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Hainbat iturritatik eratorritako garrantziko informazioa lortu, interpretatu eta erregistratzeko jarraibideak.
- Lortutako informazioarekin bakarka zein taldeka idazmena lantzeko jarraibideak: laburpen, sintesi, lan monografiko, konparazio-koadro, txosten eta ikerlan txikiak planifikatu eta egitea, eta abar.
- Hainbat euskarri erabiliz, hala nola digitala, bakarka edo taldeka egindako hainbat lanen (monografikoak, konparazioak, ikerlanak eta abar) emaitzak ahoz edo idatziz komunikatzeko jarraibideak.
- Aldi, kultura eta zibilizazioak, gertaera historikoak, datuak eta tokiak denboran eta espazioan kokatzeko jarraibideak.
- Koadro kronologikoak, denbora-lerroak eta friso historikoak egiteko teknikak.
- Gizarte historikoen eta egungo gizartearen arteko desberdintasun eta antzekotasunak identifikatu, aztertu eta konparatzeko teknikak.
- Gertaera historikoen kausa-aniztasuna aztertzeo jarraibideak: gertaera historikoen eta bilakaera- eta aldaketa-prozesuen kausa eta ondorioak identifikatzea, eta gertaera horien eragile izan ziren faktoreekin lotzea.
- Hainbat artelan mota beren testuinguruetan irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Garai eta kultura desberdinetako zenbait artelaren konparazio-azterketarako jarraibideak, analogia eta desberdintasunak bilatuz.
- Euskal Herriko eta Espainiako hondar arkeologikoei eta ondare-elementuei buruzko informazioa lortzeko jarraibideak.

Jarrerak eta balioak

- Hainbat lurralde eta paisaia aurkitu eta ezagutzeko jakin-mina, eta aniztasun hori babestu beharreko aberastasuntzat jotzea.
- Espazioa aurkitu eta aztertzeo sentsibilitatea eta interesa, elementu fisikoen eta giza ekintzaren arteko harremanen adierazpena den heinean.
- Feminismoak historian zehar emakumeen eskubideak eskuratzeko egindako ekarpena ezagutzea.
- Inguruneak eskaintzen dituen aukerez kontzientzia hartzea, eta biodibertsitateari eta garapen jasangarriari eusteko ekarpen aktiboak egiteko prest azaltzea.
- Gizarte historikoen arte- eta kultura-adierazpenak balioetsi eta errespetatzea.
- Iraganeko gizarte-errealitatearen berri izateko interesa eta jakin-mina, eta gertaera historikoen aurrean jarrera kritikoa hartzea.
- Ondare naturala, kulturala, linguistikoa, artistikoa, historikoa eta soziala, norberarena zein bestearena Euskal Herrikoa zein beste herrialdeetako, aintzat hartu eta errespetatzea, eta norbanakoek zein herriek beren identitatea izateko duten eskubidetzat eta gozamen

iturritzat jotzea. Eta hura babestu, kontserbatu eta hobetzeak dakarren erantzunkizuna onartzea, nork bere esparrutik gizateriaren garapen individual zein kolektiboan laguntzeko.

- Gizon eta emakumeek Historiaren subjektu gisa betetzen duten zeregina balioestea.

2. MULTZOA. Lurra eta ingurune naturalak: giza ekintza ingurune naturaletan

- Lurra eguzki-sisteman.
- Lurraren irudikapena. Latitudea eta longitudea. Proiekzioak.
- Kartografia. Irudikapen motak. Espazio geografikoaren irudikapen digitalak. Informazio geografikoko sistemak.
- Orientazio eta lokalizazio geografikoa. Paraleloak eta meridioak. Hemisferioak. Ordu-eremuak.
- Lurraren eraketa eta egitura: atmosfera, hidrosfera eta litosfera.
- Erliebearen, uren, klimaren eta landarediaren oinarritzko osagaiak eta formak.
- Eguraldia eta klima. Klimaren elementuak. Klimaren oinarritzko faktoreak. Klima-aniztasuna. Klima-zonak. Giza jarduerak kliman duen eragina.
- Euskal Herriko ezaugarri naturalak:
  - Kokapen geografikoa. Arku Atlantikoaren gurutzebidean kokatua.
  - Paisaia-aniztasuna: erliebearen formak, hidrografia, klima, landaredia. Giza ekintza paisaietan.
  - Euskal Herriko ekosistemak.
- Iberiar Penintsulako, Europako eta munduko ezaugarri naturalak:
  - Lurraldearen azterketa.
  - Paisaia-aniztasuna: paisaia naturalak, erliebearen formak, hidrografia, klima, landaredia.
  - Eskualde kontinentalak.
- Arrisku naturalak.
- Ingurune naturala. Giza ekintza ingurune naturalean: eremuak eta ingurumen-arazoak.
- Ingurumena babesteko politikak.
- Klima-aldaketa.
- Gatazka ekologikoak.
- Baliabide naturalak.
- Baliabide eta ingurune naturalen kudeaketa jasangarria.
- Euskal Herrian, Espainian eta Europan babestutako naturguneak.

3. MULTZOA. Iragan historikoa: historiaurreko gizarteak, lehen zibilizazioak eta Antzinaroa

- Kontzeptu orokorrak:
  - Kausa-aniztasuna: gertaera eta prozesu historikoen kausa eta ondorioak.
  - Iturriak: materialak, ikonografikoak, idatzizkoak, ahozkoak, kartografikoak, digitalak.
  - Denbora historikoa: kronologia, aldaketa eta iraupena.

- Periodizazio konbentzionala erabiltzea: Historiako etapa eta aldi kronologikoak.
- Denbora historikoaren irudikapen grafikoak.
- Zenbait kulturatan denbora antolatzeke moduak.
- Espezieen bilakaeraren teoria.
- Hominizazio-prozesua.
- Historiaurrea Iberiar Penintsulan eta Euskal Herrian:
  - Historiaurrearen periodizazioa.
  - Paleolitikoaren bizimoduak: ehiztariak eta biltzaileak (gizarte-antolaketa, ekonomia, sinesmenak, arte-adierazpenak eta abar).
  - Arku Atlantikoa Historiaurrean.
  - Euskal lurraldeetako lehen biztanleak.
  - Paleolitiko gizartetik Neolitikoko gizartera.
  - Iraultza neolitikoa. Ezaugarriak.
  - Iraultza neolitikoaren ondorioak: Sedentarismoa. Artisautza eta merkataritza. Gizarte-antolaketa berria.
  - Errituen agerpena.
  - Metalen aroa. Adierazpen megalitikoak.
  - Iberiar Penintsulako eta Euskal Herriko hondar prehistoriko garrantzitsuenak.
  - Kultura- eta arte-adierazpen nagusiak Iberiar penintsulan eta Euskal Herrian.
  - Euskara: jatorria eta bilakaera . Euskara eta hizkuntza indoeuropearrak.
- Lehen zibilizazioak:
  - Hiri-kulturak. Mesopotamia eta Egipto. Lokalizazio geografikoa eta kronologikoa.
  - Testuinguru geografikoaren garrantzia.
  - Ezaugarri orokorrak eta antolaketa politikoa.
  - Erljioa eta heriotza Egipto zaharrean.
  - Adierazpen artistikoak. Piramide eta tenpluak. Eskultura eta pintura.
  - Haiek aztertzeke iturriak.
- Grezia. Atenasko demokrazia.
  - Kronologia eta testuinguru geografikoa.
  - Bilakaera historikoa eta etapak.
  - "Polis" kontzeptua.
  - Greziako "Polisen" geografia: haien hedapen komertziala eta politikoa.
  - Bi "polis"-eredu: Atenas eta Esparta (demokrazia eta aristokrazia).
  - Gizarte-antolaketa.
  - Greziako erlijioaren alderdiak.
  - Adierazpen artistikoak. Tenplua. Greziako kanona eta ordenak.

- Greziako eskulturaren bilakaera.
- Alexandro Handiaren eta haren ondorengoen inperioa: helenismoa.
- Ekarpak kultural nagusiak: artea, filosofia, zientzia, antzerkia eta abar.
- Erroma.
  - Erromako historiaren jatorria eta etapak.
  - Erromako historiaren etapa bakoitzaren ezaugarriak. Errepublika. Inperioa.
  - Antolaketa politikoa eta hedapen koloniala Mediterraneoan barrena. "Limes" kontzeptua.
  - Erromatar Inperioa finkatzeko faktoreak eta ondorengo krisia.
  - Hiria eta hiri-bizimodua.
  - Erromatarren aurreko herriak Euskal Herrian. Erromanizazioa Euskal Herrian. "Saltus" eta "ager" vasconum. Lurraldeari buruzko lehen aipamenak erromatar historialarien eskutik.
  - Iberiar Penintsula: erromatarren aurreko herriak.
  - Hispania erromatarren garaian: erromanizazio-prozesua.
  - Hiria eta landa.
  - Erromatarren arte klasikoa. Ezaugarriak.
  - Mundu klasikoaren kultura-ondarea eta Mendebaldeko Zibilizazioari egindako ekarpak.
  - Kristautasunaren jatorria eta hedapena. Kristautasunaren agerpena Euskal Herrian.
  - Erromatar Inperioaren amaiera mendebaldean, eta Mediterraneoako batasunaren zatiketa. Ondorioak: herri germaniarren hedapena eta espazioaren okupazioa.

4. MULTZOA. Kultura-adierazpenak

- Arte- eta kultura-ondarearen kontserbazioa.
- Artea eta edertasuna denboran zehar. Historiaurreko kulturen lehen adierazpenak Euskal Herrian.
- Latinak euskaran izandako eragina.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 2. MAILAKO EDUKIAK

1. MULTZOA. Eduki komunak

A. Arlo eta ikasgai guztietan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak.

Eduki multzo honetan bildutako prozedura eta jarrerak honako hauek dituzte xede:

- Informazioa identifikatzea, lortzea, gordetzea eta berreskuratzea.
- Informazio-iturrien eta informazioaren beraren egokitasuna ebaluatzea.
- Informazioa ulertzea (konparatzea, sailkatzea, sekuentziatzea, aztertzea eta laburbiltzea), buruz ikastea eta azaltzea (deskribatzea, definizioak eta laburpenak egitea, azalpenak ematea, etab.).
- Informazioa balioestea eta adieraztea (argudioak azaltzea, arrazoiak ematea, etab.).
- Ideiak sortu, hautatu eta adieraztea.
- Ideiak, zereginak eta proiektuak planifikatzea, eta haien bideragarritasuna aztertzea.
- Egindako plangintza betetzea eta, beharrezkoa baldin bada, hura doitzea.
- Plangintzaren eta egindako lanen ebaluazioa egitea eta hobekuntza-proposamenak lantzea.
- Lortutako emaitzaren berri ematea.
- Pertsonen arteko harremanak eta komunikazioa garatzea (enpatia eta asertibitate).
- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Giza eskubideak eta gizarteko konbentzioak errespetatzea.
- Gatazkak kudeatzea
- Norberaren gorputza erregulatzea
- Norberaren emozioak erregulatzea.
- Norberaren alderdi kognitiboa erregulatzea.
- Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzekoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Norberaren jokabide morala erregulatzea.
- Norberaren motibazioa eta gogo-indarra erregulatzea.

B. Ikasgai honen eduki multzo guztietarako komunak diren edukiak

Prozedurak

- Ikasgaia ikasi eta menderatzeko hizkuntza-trebetasunak aplikatzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea; hiztegi espezifikoak interpretatu eta erabiltzea; ahoz eta idatziz ongi moldatzea; eta abar.
- Alderdi geografiko, historiko eta kulturekin zerikusia duten arrazoibideak planteatu, formulatu eta egiaztatzea.
- Grafikoki irudikatutako datu geografikoak irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Lehen eta bigarren iturrietatik, informazio-teknologiak eskainitakoak barne, garrantzizko informazioa lortzeko, erregistratzeko eta tratatzeko jarraibideak.
- Datu demografikoak lortzeko, estatistika-iturrietan (erroldak, erregistroak eta estatuko estatistika-erakundeak) informazioa bilatzeko jarraibideak.

- Informazioa erregistratzeko eta tratatzeko teknikak.
- Lortutako informazioa idatziz komunikatzeko jarraibideak; laburpenak, sintesiak, konparazio-koadroak, kontzeptuzko mapak, txostenak, ikerlan txikiak egiteko eta abar.
- Gertaera historikoak, kulturak eta zibilizazioak denboran eta espazioan kokatzeko jarraibideak.
- Mapa tematikoak egin eta interpretatzeko jarraibideak.
- Aldaketa-prozesuak behatzeko jarraibideak.
- Denbora-sekuentziak, denbora-lerroak eta friso historikoak grafikoki irudikatzeko teknikak.
- Gizarte historikoen eta egungo gizarteen arteko desberdintasun eta antzekotasunak identifikatu, aztertu eta konparatzeko teknikak.
- Gertaera historikoak kausa-aniztasunetik aztertzeko jarraibideak: kausak eta ondorioak identifikatzea.
- Hainbat artelan mota beren testuinguruetan irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Estilo artistikoen ezaugarri nagusiak identifikatzeko jarraibideak.
- Euskal Herriko, Espainiako eta Europako hainbat artelan esanguratsu interpretatzea beren testuinguru kulturaletan, artelan horiek zuzenean eta zeharka behatuz.
- Garai eta kultura askotako zenbait artelanen konparazio-azterketarako jarraibideak, analogia eta desberdintasunak bilatuz.
- Zuzeneko edo zeharkako behaketaren bitartez landa- eta hiri-populatzearen ezaugarriak aztertzeko jarraibideak.
- Egungo portaera demografikoak eta haien ondorioak aztertzeko jarraibideak.
- Ezaugarri eta joera demografikoei buruzko ikerketa xumeak planifikatu eta egiteko jarraibideak, estatistika-informazioa erabiliz eta grafikoen bitartez komunikatuz.
- Gaur egungo egoera garrantzitsu baten sustrai historikoak ondorioztatzeke jarraibideak.

Jarrerak eta balioak

- Espazioa aurkitu eta aztertzeko sentsibilitatea eta interesa, elementu fisikoen eta giza ekintzaren arteko harremanen adierazpena den heinean.
- Egungo portaera demografikoak eta haien ondorioak balioestea.
- Iraganeko gizarte-errealitatearen berri izateko interesa eta jakin-mina, eta gertaera historikoen aurrean jarrera kritikoa hartzea.
- Jarrera kritikoa gertaera historikoei buruzko interpretazioen aurrean.
- Historian izan diren gizarte arte- eta kultura-adierazpenak balioetsi eta errespetatzea.
- Euskal ondare historiko-artistikoaren eta naturalaren aberastasuna eta aniztasuna balioetsi eta errespetatzea eta hartaz gozatzea, eta ondare hori kontserbatu, babestu eta zabaltzearen alde jarduteko prest azaltzea.
- Gizon eta emakumeek Historiaren subjektu gisa betetzen duten zeregina balioestea.
- Enpatia historikoa azaltzea, eta iraganaren eta orainaren arteko harremanak ezartzea.
- Kultura-adierazpenen aniztasuna eta aberastasuna balioetsi eta errespetatzea.
- Euskal Herriko hizkuntza- eta kultura-aniztasuna onartzea. guztiontzat aberasgarria den heinean.

- Euskal gizartean txertatzen diren beste kultura batzuetako pertsona eta taldeak onartzea, haienganako errespetua, enpatia eta elkertasuna azalduz, aniztasuna aberasgarritzat jota.
- Talde-lanetan edo bestelako zeregin kolektiboetan parte hartzea, modu aktibo eta eraikitzailean.
- Norberaren errakuntzak naturaltasunez onartzea, eta haietatik ikasteko prest azaltzea.

2. MULTZOA. Giza espazioa. Biztanleria eta gizartea

- Biztanleria: demografiari buruzko oinarrizko kontzeptuak.
  - Eredue demografikoak.
  - Mugimendu demografikoak.
- Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko biztanleria:
  - Biztanleriaren banaketan eragina duten giza faktoreak eta faktore naturalak.
  - Ezaugarri orokorrak: oro har eta lurraldez lurralde.
  - Desorekak eta dinamikak.
  - Banaketa desorekatua eta hura azaltzen duten faktoreak.
  - Biztanleriaren egitura ea banaketa, eta egungo portaera demografikoak, tokian-tokian eta munduan.
  - Migrazio-joerak, eta biztanle-mugimenduek egungo munduan izan ditzaketen ondorioak.
  - Migrazio-mugimenduak: bilakaera eta joerak.
  - Biztanleriaren etorkizuneko bilakaera. Etorkizun demografikoak. Proiekzio demografikoak eta aurreikus daitezkeen ondorioak.
  - Kultura anitzeko gizarteak erreferentziatzeko herrialdeetan eta beste eremu eta garapen-maila batzuetako beste herrialde batzuetan.
  - Kultura desberdinen arteko harremana. Mugimendu sozial eta kultural berriak.
  - Desberdintasun sozial eta gatazken eragileak: gutxiengoak, etorkinak, baztertutako taldeak, sexismoa, arrazakeria, etnia- eta erlijio-gatazkak eta abar, eskala desberdinetan, tokian tokiko egoerarekin hasi eta mundukoarekin buka.
  - Gizarte- eta kultura-mugimendu berriak.
- Landaguneak eta hiriguneak Euskal Herrian, Espainian, Europan eta munduan.
  - Giza ekintza lurraldearen gainean.
  - Zenbait populatze mota. Gizatiartutako paisaiak.
  - Urbanizazio-prozesua.
  - Hiriaren egitura eta funtzioak. Hiri-hierarkia
  - Hiria eta hiriaren bilakaera.
  - Hiriak. Hiria ekosistema gisa.
  - Bizitza hirigunean.
  - Tokiko eta munduko hiri-kontzentrazio nagusien kokapena.
  - Komunikazio- eta garraio-egiturak eta hirigunea eta hiri ingurukoa antolatzeko duten eragina.

- Urbanizazio-prozesuak bizkortzea eta haien eragin-eremuak zabaltzea. Landaguneak berrantolatzea.
- Hiri-arazoak.
- Ingurumen-arazoak. Kutsadura.
- Garapen jasangarria.
- Euskal gizartearen ezaugarriak: mendebaldeko gizarte modernoa identifikazio nazional eta gizarte-sentsibilitate anitzekin.
- Herritarren mugimendu eta erakundeak.
- Euskal emigrazioa eta immigrazioa. Gizarteratzea eta kultura-integrazioa. Inplikazio ekonomikoa eta sozialak. Hezkuntza- eta kultura-eskakizunak.

3. MULTZOA. Iragan historikoa. Erdi Aroko gizartea

- Erromatar Inperioaren "gainbehera" Mendebaldean: zatiketa politikoa eta inbasio germaniarrak (Erdi Aro Goiztiarra, V.-XI. mendeak).
- Erresuma germaniarrak eta Bizantziar Inperioa (Ekialdea).
- Erromatar Inperioa desegitetik islamiar mundua hedatzera. Iberiar Penintsulara iristea.
- Erdi Aroaren kontzeptua eta periodizazioa: Erdi Aro Goiztiarra, Betea eta Berantiarra.
- Euskal testuinguru historikoa: Baskonia-Akitania: bisigodoak, frankoak eta Islama. Bake eta gatazka harremanak herrien artean.
- Erdi Aroko monarkien jatorria eta bilakaera.
- Bizimodu berrien garapena: feudalismoa. Erdi Aroko gizartea: ekonomia eta botere politikoa Europa feudalean. Gizarte-estamentuen funtzioak eta haien legezko desberdintasuna.
- Islama eta herri musulmanak bateratzeko prozesua.
- Iberiar Penintsula: musulmanen migrazioa (Al Ándalus) eta kristau erresumak.
- Bizimodua eta bizikidetzak kristauen, musulmanen eta judutarren kultura eta erlijioen artean. bereziki Euskal Herrian
- Erdi Aro Betea Europan (XII. eta XIII. mendeak).
- Nafarroako erresuma eta euskal lurraldeak Pirinioen hegoaldean eta iparraldean: lurralde-antolaketaren bilakaera europar estatuak eratzekeo prozesuen barruan.
- Mendetasun politikoan oinarritutako harremanak euskal lurraldeen artean.
- Foruak: sorrera eta bilakaera lurralde bakoitzean. Ezaugarriak.
- 100 urteko gerraren ondorioak Zuberoan eta Lapurdin.
- Europako merkataritza hedatzea eta hiriak suspertzea.
- Erdi Aro Berantiarra Europan (XIV. eta XV. mendeak). Aldaketa ekonomiko eta politikoak Erdi Aro Berantiarrean.
- Erdi Aro Berantiarren krisia. Landa-munduaren gatazkak. Gerra, gosea eta izurria. "Izurri beltza" eta haren ondorioak. Euskal Herriko adibidea
- Borroka bandokideak Euskal Herrian.
- Aragoiko eta Gaztelako erresumak eta Araba, Bizkaia eta Gupuzkoa azken honetara inkorporatzea.

- Erdi Aroko kultura eta artea. Kultura eta arte anitzeko aberastasuna Erdi Aroko Europan.
- Elizaren zeregina kulturaren eta pentsamoldean. Arte erromanikoa eta gotikoa. Elizak, monasterioak, katedralak eta unibertsitateak.
- Islamiar artea. Meskita.
- Donu Jakue bidea. Bi bide naturalak. Kultura eta artea Done Jakue bidean. Done Jakue bidea Euskal Herrian. Gune nagusiak euskal lurraldean.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 3. MAILAKO EDUKIAK

1. MULTZOA. Eduki komunak

A. Arlo eta ikasgai guztietarako komunak diren oinarrizko zehar-kompetentziekin lotutako edukiak.

Eduki multzo honetan bildutako prozedura eta jarrerak honako hauek dituzte xede:

- Informazioa identifikatzea, lortzea, gordetzea eta berreskuratzea.
- Informazio-iturrien eta informazioaren beraren egokitasuna ebaluatzea.
- Informazioa ulertzea (konparatzea, sailkatzea, sekuentziatzea, aztertzea eta laburbiltzea), buruz ikastea eta azaltzea (deskribatzea, definizioak eta laburpenak egitea, azalpenak ematea, etab.).
- Informazioa balioestea eta adieraztea (argudioak azaltzea, arrazoiak ematea, etab.).
- Ideiak sortu, hautatu eta adieraztea.
- Ideiak, zereginak eta proiektuak planifikatzea, eta haien bideragarritasuna aztertzea.
- Egindako plangintza betetzea eta, beharrezkoa baldin bada, hura doitzea.
- Plangintzaren eta egindako lanen ebaluazioa egitea eta hobekuntza-proposamenak lantzea.
- Lortutako emaitzaren berri ematea.
- Pertsonen arteko harremanak eta komunikazioa garatzea (enpatia eta asertibitate).
- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Giza eskubideak eta gizarteko konbentzioak errespetatzea.
- Gatazkak kudeatzea.
- Norberaren gorputza erregulatzea
- Norberaren emozioak erregulatzea.
- Norberaren alderdi kognitiboa erregulatzea.
- Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzezkoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Norberaren jokabide morala erregulatzea.
- Norberaren motibazioa eta gogo-indarra erregulatzea.

B. Ikasgai honen eduki multzo guztietarako komunak diren edukiak

Prozedurak

- Ikasgaia ikasteko hizkuntza-trebetasunak aplikatzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea, hiztegi espezifikoa interpretatu eta erabiltzea, ahoz eta idatziz ongi moldatzea, eta abar.
- Alderdi geografiko, ekonomiko, sozial, historiko eta kulturaleri buruzko hipotesiak planteatu, formulatu eta egiaztatzea.
- Hainbat eskala, ezaugarri eta euskarritako (konbentzionalak eta digitalak) irudi, plano eta mapak irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Grafikoak irakurri eta interpretatzeko jarraibideak.
- Grafikoak egitea lortutako datuetatik abiatuta.
- Lortutako informazio ekonomikoa, geografikoa, soziala eta kulturala bilatu, aztertu eta egiaztatzeko jarraibideak.

- Informazio geografikoko sistemen bidez informazioa lortzeko jarraibideak.
- Hainbat xedetarako informazioa erregistratzeko eta tratatzeko teknikak.
- Mota askotako dokumentu ofizialak irakurri, interpretatu eta betetzeko jarraibideak.
- Sarean hainbat herrialderi buruzko informazio garrantzitsua bilatzeko jarraibideak.
- Lortutako informazioa ahoz edo idatziz komunikatzea, zuzentasunez eta argudioak emanez.
- Hainbat iturritako informazioa erabiliz ikertzeko eta/edo laburtzeko lan monografikoak egiteko eta lan horiek ongi aurkezteko jarraibideak, hainbat espresio modu erabiliz, IKTek emandakoak barne.
- Gizarteari buruzko jakintza lortu eta komunikatzeko prozesuaren berezko testu-generoak ongi erabiltzeko jarraibideak.
- Produkzio-paisaien konfigurazioan ingurunearen eta giza ekintzaren artean gertatzen diren interakzioak aztertzekeo jarraibideak.
- Gaur egungo ingurumen-arazo, arazo ekonomiko, politiko edo beste alor bateko arazoak konpontzeko, kasuak aztertzekeo edo eztabaidak egiteko jarraibideak.
- Gertaera bati buruzko informazioak kritikoki aztertzea.

Jarrerak eta balioak

- Baliabide naturalak oraingo eta etorkizuneko gizateria osoaren ondare naturaltzat jotzea.
- Jarrera kritikoa munduko aberastasunaren banaketa desorekatuaren aurrean, eta pertsona eta herrien arteko desberdintasunak gaitzestea.
- Herritarren eskubide indibidual eta kolektiboak onartzea.
- Giza duintasunaren eta giza eskubideen printzipioak onartzea elkarbizitzarako oinarritzat.
- Herritarrek erakunde publikoetan duten parte-hartzea balioestea.
- Terrorismoaren eta indarkeriaren biktimekiko elkartasuna.
- Herrialde behartsuenekiko elkartasuna.
- Gaur egun munduko hainbat pertsona eta kolektibori eragiten dieten desberdintasun-, bidegabekeria- eta diskriminazio-egoerak identifikatu eta salatzea.
- Jarrera kritikoa emakumeen aurkako diskriminazio- eta indarkeria-egoeren aurrean.
- Baliabideak agortu egiten direnez haien kontsumoa arrazionalizatu beharra dagoela ohartzea, eta jarduera ekonomikoak lurraldean duen inpaktuaz jabetzea.
- Elkarrizketa eta lankidetzeta balioestea, gatazkak konpontzeko modurik eraginkorrenak diren heinean.
- Bakarka eta taldeka, kontsumo-arrazionalizazioa eta giza garapena berdintasunez eta modu jasangarrian bultzatzeko prest azaltzea.
- Talde-lanetan edo bestelako zeregin kolektiboetan parte hartzea, modu aktibo eta eraikitzailean
- Norberaren errakuntzak naturaltasunez onartzea, eta haietatik ikasteko prest azaltzea.

2. MULTZOA. Giza espazioa. Antolaketa ekonomikoa, soziala eta politikoa

- Giza ekintza lurraldearen gainean. Gizatiartutako paisaiak.
- Ingurumen-arazoak. Kutsadura. Garapen jasangarria.
- Jarduera eta politika ekonomikoak. Desberdintasunak eta desorekak.
- Euskal Herriko sektore ekonomikoetako ezaugarri nagusiak:
  - Lehen eta bigarren sektoreei lotutako jarduera tradizionalak.
  - Nekazaritzako, arrantzako, basoko eta industriako eremu eta jarduerak. Egungo egoera, eraldaketa berriak eta etorkizuneko itxaropenak.
  - Industria-jarduera.
  - Euskal kooperatibismoa: jatorria eta garapena.
  - Zerbitzu-sektorea: aniztasuna eta hirugarren mailako jardueren garapena. -Garraioak eta komunikazioak. Arku Atlantikoko eremu ekonomikoan nola txertatzen diren.
- Giza jarduerak Euskal Herrian, Espainian, Europan eta munduan:
  - Giza premiak, baliabide ekonomikoak eta haien aprobetxamendua.
  - Prozesu ekonomikoa: zerbitzu-ondasunen produkzioa, banaketa, trukea eta kontsumoa.
  - Euskal Herriko, Espainiako eta Europako jarduera ekonomikoaren eremu eta gune nagusien kokapena eta ezaugarriak. Eskualde-desorekak.
  - Jarduera ekonomikoa. Sistema ekonomikoak.
  - Produkzio-eremuak lurralde-eremu bakoitzean.
  - Baliabide naturalen aprobetxamendua eta etorkizuna.
  - Eremu geografikoak jarduera ekonomikoaren arabera.
  - Desberdintasun sozioekonomikoak munduan.
  - Sektore ekonomikoak.
- Nekazaritzako, abeltzaintzako eta itsasoko sektorea.
  - Nekazaritza-paisaia motak. Nekazaritza-paisaia eta eratorritako jarduera ekonomikoa. Eraldaketak lan-munduan.
  - Baso-ustiapena eta haren ingurumen-ondorioak.
  - Arrantza-jarduera eta itsasoaren erabilera.
- Industria-jarduera.
  - Industria lokalizatzeko eta deslokalizatzeko faktoreak.
  - Industria motak.
  - Energia-iturriak.
  - Lehengaiak, energia eta industria-ondasunak ekoizten dituzten eremuak.
  - Munduko industria-eremu handiak.
- Zerbitzu-sektorea.
  - Zerbitzu-sektorearen garrantzia.
  - Garraioaren azpiegitura, sistemak eta bilakaera.
  - Turismoa: garapena, bilakaera eta eremu turistikoak.

- Merkatu-ekonomian esku hartzen duten oinarrizko kontzeptu, agente eta erakundeak, eta familia-unitateekin duten harremana.
- Eguneroko bizitzatik hurbil dauden arazo eta gestio ekonomikoak identifikatu eta konpontzea.
- Aldaketak lan-munduan. Antolaketa eta erregulazio ekonomikoak:
  - Merkatua eta finantza-erakundeak.
  - Lan-munduaren antolaketa. Sindikatuak, enpresa-erakundeak.
  - Munduko hainbat sistema ekonomiko eta haien arteko interakzioa.
  - Esku-hartze publikoa ekonomian. Multinazionalen boterea.
- Politika eta lurraldea antolatzeko moduak:
  - Estatu Espainolaren antolaketa politiko eta administratiboaren oinarrizko elementuak.
  - Espainiako Gobernuaren eta Autonomia Erkidegoen arteko kompetentzien banaketa. Euskal Autonomia Erkidegoko adibidea.
  - Gernikako Estatutua: eskumenak eta orain arteko garapena. Lurralde historikoen antolaketa administratiboa.
  - Europar Batasunaren antolaketa politiko eta administratiboaren oinarrizko elementuak. Erakundeen helburuak eta funtzionamendua.

3. MULTZOA. Iragan historikoa. Estatu modernoa

- Europako Estatu Modernoaren ezaugarriak. Monarkia modernoak sendotzea.
- Monarkia autoritarioak, parlamentarioak eta absolutuak.
- Errenazimenduko ikusmolde humanista Europan. Ondorioak.
- Amerika aurkitzea, ikertzea eta konkistatzea. Euskaldunen presentzia bertan. Europarrek ezagututako mundua zabaltzea. Horren kausak.
- Munduko lehen sistema koloniala eratzea. Ondorio sozioekonomikoak Iberiar Penintsulan.
- Gaztelaren eta Aragoiren arteko batasun dinastikoa.
- Austriarrak eta haien politikak: Karlos V.a eta Felipe II.a.
- Erlijio-gatazkak. Kristau erreforma eta Kontrarreforma katolikoa. Haien eragina Euskal Herrian. Lehen biblia euskaraz. Jesusen Lagundiaren sorrera.
- Monarkia hispanikoa eta Amerikaren kolonizazioa Europako testuinguruaren barruan.
- Aldaketak munduko hegemonian: Espainiatik Frantziara, eta jarraian, Holandara eta Ingalaterrara.
- Monarkia autoritarioak, parlamentarioak eta absolutuak.
- Austriarrak eta haien politikak: Felipe III.a, Felipe IV.a eta Karlos II.a.
- Euskal lurraldeetan foru-sistema eratu eta finkatzea.
- Aldaketak Nafarroako erresumaren historian. Gerra eta Gaztelaren konkista.
- Errenazimenduko eta Barrokoko arte-adierazpenak. Errenazimenduko eta Barrokoko adierazpenak Euskal herrian.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 4. MAILAKO EDUKIAK

1. MULTZOA. Eduki komunak

A. Arlo eta ikasgai guztietarako komunak diren oinarrizko zehar-kompetentziekin lotutako edukiak.

Eduki multzo honetan bildutako prozedura eta jarrerak honako hauek dituzte xede:

- Informazioa identifikatzea, lortzea, gordetzea eta berreskuratzea.
- Informazio-iturrien eta informazioaren beraren egokitasuna ebaluatzea.
- Informazioa ulertzea (konparatzea, sailkatzea, sekuentziatzea, aztertzea eta laburbiltzea), buruz ikastea eta azaltzea (deskribatzea, definizioak eta laburpenak egitea, azalpenak ematea, etab.).
- Informazioa balioestea eta adieraztea (argudioak azaltzea, arrazoiak ematea, etab.).
- Ideiak sortu, hautatu eta adieraztea.
- Ideiak, zereginak eta proiektuak planifikatzea, eta haien bideragarritasuna aztertzea.
- Egindako plangintza betetzea eta, beharrezkoa baldin bada, hura doitzea.
- Plangintzaren eta egindako lanen ebaluazioa egitea eta hobekuntza-proposamenak lantzea.
- Lortutako emaitzaren berri ematea.
- Pertsonen arteko harremanak eta komunikazioa garatzea (enpatia eta asertibitatea).
- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Giza eskubideak eta gizarteko konbentzioak errespetatzea.
- Gatazkak kudeatzea.
- Norberaren gorputza erregulatzea
- Norberaren emozioak erregulatzea.
- Norberaren alderdi kognitiboa erregulatzea.
- Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzezkoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Norberaren jokabide morala erregulatzea.
- Norberaren motibazioa eta gogo-indarra erregulatzea.

B. Gai honen eduki multzo guztietarako komunak diren edukiak

Prozedurak

- Ikasgaia ikasteko hizkuntza-trebetasunak aplikatzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea eta egitea, hiztegi espezifikoa interpretatu eta erabiltzea.
- Alderdi historiko, kultural eta sozialekin zerikusia duten hipotesiak planteatu, formulatu eta egiaztatzea.
- Gertaera eta prozesu historiko garrantzitsuenak denboran eta espazioan kokatzea.
- Aldaketa-prozesuak behatzeko jarraibideak.
- Denbora-sekuentziak (denbora-lerroak eta friso historikoak) grafikoki irudikatzeko teknikak.
- Iraganeko gizarteen eta egungo gizarteen arteko desberdintasun eta antzekotasunak identifikatu, aztertu eta konparatzea.

- Irudiak dokumentu historiko gisa aztertzeo jarraibideak.
- Dokumentalak iturri historikotzat jotzea.
- Aldaketa historikoko prozesuetan esku hartzen duten faktoreak identifikatzeko jarraibideak; kausak eta ondorioak bereiztea.
- Azalpen historikoaren kausa-aniztasuna aztertzea.
- Prozesu historikoetan esku hartzen duten osagai ekonomiko, sozial, politiko eta kulturalak identifikatzea, eta haien arteko harremanak ulertzea.
- Dokumentu-iturrietan informazioa bilatu, hautatu eta lortzeko jarraibideak, informazio hori objektibotasun- eta egokitasun-irizpideen arabera jasota, eta gertaera eta iritziak bereiztea, baita lehen eta bigarren mailako iturriak ere.
- Informazio kontrajarri eta/edo osagarriak egiaztatzea, gertaera edo egoera historiko baten harira.
- Garrantzi berezia duten testu historikoak aztertu eta lantzea.
- Hainbat iturritako informazioa erabiliz ikertzeko eta/edo laburtzeko lanak egiteko eta ongi aurkezteko jarraibideak, hainbat espresio modu erabiliz, informazio-teknologiek eta ikus-entzunezko baliabideek eskaintzen dituzten aukerak barne.
- Gaurkotasuneko gertaera edo egoera garrantzitsuak aztertzea, haien aurrekari historikoak ikertuz eta komunikazio-baliabideak, elkarrizketak eta/edo inkestak erabiliz.
- Gaur egungo estilo artistiko edo artista garrantzitsu nagusien oinarritzko elementuak aztertzeo jarraibideak.
- Artelan garrantzitsu eta esanguratsuak testuinguruan jarri eta interpretatzea.
- Garai eta kultura askotako zenbait artelanen konparazio-azterketarako jarraibideak, analogia eta desberdintasunak bilatuz.

Jarrerak eta balioak

- Historian izan diren gizartearen arte- eta kultura-adierazpenak balioetsi eta errespetatzea.
- Egoera bidegabeekiko, eta gerra, terrorismo eta indarkeriarekiko ikuspegi kritikoa hartzea, eta elkarrizketa gatazkak konpontzeko bidetzat jotzea.
- Memoria historikoak etorkizuna eraikitzeo betetzen duen funtzioa balioestea.
- Kultura-ondarearen eta gure ondare historiko-artistikoaren aberastasuna eta aniztasuna balioetsi eta errespetatzea, eta haietaz gozatzea. Haren kontserbazio eta defentsaren alde jarduteko prest azaltzea.
- Iraganari buruz eta iragan horrek egungo gizartearekin duen harremanari buruz jakiteko interesa eta jakin-mina.
- Jarrera kritikoa gertaera historikoen aurrean.
- Giza eskubideak balioetsi eta errespetatzea, eta edozein bidegabekeria modu baztertzea.
- Gizon eta emakumeek Historiaren subjektu gisa betetzen duten zeregina balioestea.
- Talde-lanetan edo bestelako zeregin kolektiboetan parte hartzea, modu aktibo, eraikitzaile, arduratsu eta solidarioan.
- Norberaren errakuntzak naturaltasunez onartzea, eta haietatik ikasteko prest azaltzea.

2. MULTZOA. Egungo gizartearen oinarri historikoak

- Estatu absolutua Frantzia eta Borboien Espainian.
- Borboien erreformismoa Espainian eta Euskal Herrian.
- Foralismoaren krisia. Ondorioak euskal lurraldeetan.
- Artea eta zientzia Europan, XVII. eta XVIII. mendeetan.
- Ilustrazioa. Ilustrazioaren eragina Euskal Herrian.
- Antzinako Erregimenaren krisia: Aurrekariak:
- Erreformismo ilustratua. AEBen independentzia eta Frantziako iraultza. Ondorioak Europan, Espainian eta Euskal Herrian.
- Iraultza liberalak XIX. mendean Europan eta Amerikan: prozesu bateratzaileak eta independentistak. Nazionalismoak.
- Espainiako eta Euskal Herriko bilakaera historikoa XIX. mendean, eta balioespena nazioarteko testuinguruaren barruan.
- XIX. mendeko Espainian Estatu liberala eraikitzea. Tradizionalismoa liberalismoaren aurka.
- Karlismoaren eta liberalismoaren arteko konfrontazioa euskal lurraldeetan.
- Foruen auzia Euskal Herrian: liberalen garaipena eta foruen abolizioa.
- Euskal nazionalismoaren sorrera.
- Industria-iraultza. Kausak eta ezarpena Europan.
- Industria-iraultzaren aurrekari eta ezaugarriak Euskal Herrian eta Espainian. Ondorio politiko, sozial eta kulturalak: migrazio-fluxuak.
- Langile-mugimenduaren sorrera. Sozialismoa. Bizimoduak industria-hirian. Euskal Herriko adibidea.
- Inperialismoa XIX. mendean: kausak eta ondorioak.
- Aldaketa eta gatazka handiak XIX. mendeko lehen erdian. Gerra eta gizarte-iraultza. Lehen Mundu Gerra eta haren ondorioak. Lehen Mundu-Gerra eta haren ondorioak Europan eta Euskal Herrian.
- Errusiako iraultza.
- Totalitarismoen gorakada Europan. Italiar faxismoa. 29ko depresio handia eta alemaniar nazismoa.
- XX. mendeko lehen herena. Eraldaketak Euskal Herrian eta Espainian: Estatu liberalaren krisia.
- Espainiako II. Errepublika. Euskal Herriko egoera: Zailtasunak euskal estatutuaren garapenean.
- Gerra zibila Espainian, eta haren ondorioak Euskal Herrian. Lehen Jaurlaritzaren Jose Antonio Agirre Lehendakaria. Erbesteratzea
- Bigarren Mundu-Gerra eta haren ondorioak. Bigarren Mundu-Gerra eta haren ondorioak Europan eta Euskal Herrian.
- Frankismoa. Diktadura frankista eta haren ondorioak Euskal Herrian.
- Blokeen politika munduan.
- Petrolioaren krisia 1973an.

- Frankismoaren amaiera eta trantsizio politikoa Espainian eta Euskal Herrian.
- Sobietar blokearen hondamendia eta haren ondorioak nazioartean.
- Espainiako 1978ko Konstituzioa, Estatuko erakunde orokorren sorruntza, eta Autonomien Estatua.
- Gernikako Estatutua eta euskal erakundeen gaurdainoko garapena ETaren sortzea eta bere terrorismo historia, behin-betiko uztea adierazi zuen arte.
- GAL eta antzeko taldeen terrorismoa eta giza eskubideen urratzea, jatorri politikoko indarkeriaren testuinguruan. Indarkeriaren eta terrorismoaren biktimen ikuspegia.
- Feminismoaren eta emakumeen borrokaren historia, historian zehar, eta gaur egungo gizartearengan duen eragina.

3. MULTZOA.- XX. eta XXI. mendeetako gatazka handiak

- Mundu gatazkatsu bat: askotariko gatazkak
  - Europako potentzien kolonialismoa eta prozesu deskolonizatzailea.
  - Arrazakeria: gatazka etniko eta tribalak gaur egungo munduan.
  - Zenbait kasu Afrikan.
  - Adierazpen arrazistak Europako herrialdeetan.
  - Nazioarteko gatazkak baliabideak ustiatzeko edo baliabideez jabetzeko lehian: ura, lehengaiak, energia-iturriak. Interes ekonomikoak eta jabetze-gerrak.
  - Kultura- edo erlijio-ñabardurak dauzkaten gatazkak.
  - Islamismo integristaren indarkeriazko adierazpenak.
  - Zenbait gatazka Europako herrialdeetan.
  - Lurralde eta identitate gaiekin zerikusia duten gatazken indarkeriazko norabidea: euskal eta irlandar kasuak.
  - Lurralde bat eskuratzeko borrokak: Palestina-Israel.
  - Lurralde-banantze eta -anexioen ondorioak: lehengo SESB eta Balkanak.
  - Gaur egungo gerren analisisa: errefuxiatuen krisi humanitarioa.
- Gatazka-iturria eta bizikidetzak:
  - Gatazka eta bizikidetzak: motak eta eskalak.
  - Ideia- edo interes-gatazkak eremu sozialean, ideologikoan, politikoan, ekonomikoan, kulturean, erlijiosoan eta abar.
  - Historian zehar gatazkei heltzeko erabili diren moduak.
  - Indarkeriazko modu ez-demokratikoak: inposizioa, inbasioak, gerrak, terrorismoa.
  - Indarkeriarik gabeko modu demokratikoak: elkarrizketa eta akordioak, arbitrajea, arauetara lotzea. Indarkeriarik gabeko bideak eta bide demokratikoak: giza eskubideei eta sistema demokratikoari begirunea, elkarrizketa, adostasunak eta bitartekaritza.
- Demokrazia zuzenbide-estatu gisa: betekizunak.
  - Demokrazia jatorrian eta gauzatzean.
  - Botere-banaketa.
  - Legeen errespetua.
  - Eskubide indibidual eta kolektiboen errespetua.

- Oinarrizko eskubideak arauen oinarri gisa.
  - Bizitzeko eskubidea.
  - Berdintasun-printzipioa.
  - Arbitrariotasunaren aurrean segurtasuna izateko eskubidea.
  - Funtsezko uneak eskubideak konkistatu eta onartzean.
  - Ekarpen berrienak: bakerako eta ingurumen garbirako eskubidea eta abar.
  - Eskubideen adierazpen handiak.
  - Giza eskubideak, arauen oinarritzat: Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren oinarriak.
  - Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren artikuluen analisi zehatza.
  - Giza eskubideak garatzen dituzten Nazioarteko Itunak.
  - Ekarpenik berrienak: bakean bizi eta ingurumen garbia izateko eskubidea.

4. MULTZOA. - Gaur egungo mundua

- Merkatuen mundializazioa.
  - Globalizazio ekonomikoa eta garapen jasangarria. Interdependentzia eta globalizazioa.
  - Industria-deslokalizazioa eta merkataritza modu berriak. Antolaketa moduen ondorioak.
  - Garapen ekonomikoa eta truke desorekatua.
  - Giza garapen desorekatua. Munduko herrialdeen arteko desberdintasunak. Adierazle sozioekonomikoetan oinarritutako konparazioak. Gizonen eta emakumeen arteko bereizketa.
  - Lankidetzeta-politikak.
  - Ingurumen-arrisku eta -arazoak. Neurri zuzentzaileak eta jasangarritasun-politikak. Baliabide naturalen prekaritatea. Energia berriztagarrien aukera eta eragileak. Ingurumena babesteko nazioarteko akordioak. Kyotoko protokoloa.
  - Herri, nazio, estatu eta mugen egitura politiko aldakorra XX. eta XXI. mendeetan.
  - Europan eta munduan estatu berriak agertzea.
  - Bakerako arazo eta aukerak.
- Potentzia ekonomiko handiak, garapen bidean dauden herrialdeak eta azpigarapenaren mundua: egoera erlatiboa eta interakzioak.
  - AEBk hartutako zeregina.
  - Europaren zeregina eta Ekialdeko herrialdeen integrazioa.
  - Errusia eta SESBko kide zaharrak.
  - Japonia.
  - Garapen ekonomikoaren bidean dauden herrialdeak.
  - Txina: trantsizioan dagoen herrialde bat.
  - Azpigarapenaren mundua: mendetasun-harremana.
  - Teknologiaren iraultza eta globalizazioa XX. mendearen amaieran eta XXI. mendearen hasieran.

5. MULTZOA. Antolaketa politikoa eta espazio geografikoa

- Estatu espainolaren antolaketa: 1978ko Konstituzioa. Autonomien Estatua. Lehenengo xedapen gehigarria eta Lurralde Historikoen eskubideen Lurralde Historikoen aipamena.
- Gernikako Estatutua. Erakunde politikoak eta lurralde-antolaketa Euskal Herrian.
- Euskal lurraldeak: eraikitzen ari diren ente dinamikoak. Euskal lurraldeetako alderdi kultural eta soziopolitikoak.
- Eskualde-mailako lankidetzak-erakunde eta -instituzioak.
- Europar Batasuna, haren erakundeak eta funtzionamendua.
- Nazio Batuen Erakundea: aurrekariak, jatorria, helburuak, erakundea eta bereizgarriak: kide iraunkorrak eta beto-eskubidea. NBEren mendeko erakunde espezializatuak.
- Nazioarteko beste erakunde batzuk: Amerikako Estatuaren Erakundea, Arabiar Liga, Munduko Bankua, NDF. ELGE.
- Nazioarteko lankidetzak-erakunde eta -instituzioak. GKEak

6. MULTZOA. Artea, kultura eta zientzia gaur egun. Komunikabideak

- Gaur egungo gizarteetako kultura-aniztasuna.
- Gaur egungo artea eta kultura Euskal Herrian eta Espainian.
- XIX. mendeko zientzia eta artea Europan.
- Gaur egungo arte-korronteak: arte plastikoak XX. mendean eta XXI. mendearen hasieran.
- Artea eta kultura Euskal Herrian XX mendean eta XXI. mendearen hasieran.
- Komunikabideak eta haien eragina. Egungo gizarteko komunikabideen ezaugarriak: multimedia-mundu baterantz.
- Teknologia berrien inpaktua: bat-bateko komunikazioa.
- Garapen teknikoa XX. mendean eta aurrerapen-idea. Teknologia-zientziaren eragina XX. eta XXI. mendeetako gizartean.
- Informazioaren eta komunikazioaren globalizazioa. Komunikazioen iraultza.
- Emakumezkoen presentzia artea, kultura eta zientzia esparruetan.

EUSKAL CURRICULUMAREN BERARIAZKO EDUKIEN ZEHAZTAPENA

Atal honetan, era orientagarrian eta irekian, etapa osorako aurkezten diren edukiak, aurreko atalean aurkeztutako euskal curriculumaren berariazko eduki zehaztapena dira.

2. MULTZOA. Egungo gizartearen oinarri historikoak

Historiaurrea

- Lehen biztanleak. Paleolitoa.
  - Ustekabeko aurkikuntzak: horien kokapena.
  - Euskal lurraldeetako lehen biztanleak.
  - Bizimoldeak haitzuloetatik kostaldera.
  - Aztarnategi nagusiak Euskal Herrian: Benta Laperra, Santimamiñe, Ekain, Altzerri, Isturitze...
- Neolitoa
  - Neolitoaren ezaugarriak euskal lurraldetan.
  - Lehen herrixkak.
- Metalen aroa. Kobrearen eta brontzearen sarrera.
  - Iparraldeko eta hegoaldeko eraginak.
  - Tresneria berrien aztarnak.

Antzinaroa

- Erromatarren aurreko herriak Euskal Herrian. Zibilizazio zelto-iberikoaren azalpenak Araban eta Nafarroan.
- Erromanizazioa euskal espazioan. “Saltus” eta “ager” vasconum. Lurraldeari buruzko lehen aipamenak erromatar historialarien eskutik. Erromatarkuntzaren ondorioak gizartea eta antolamendu politikoan. Bagaudak. Latinaren eragina euskararengan. Mundu klasikoaren kultura ondareak gure egungo zibilizazioari egindako ekarpenak.

Erdi Aroa

- Baskonia-Akitania: bisigodoak, frankoak eta Islama. Bake- eta etsaitasun-harremanak herrien artean. Al Andalus/Tutera.
- Orreagako gudua.
- Iruñeko eta Nafarroako Erresuma eta euskal lurraldeak Pirinioen hegoaldean eta iparraldean: lurralde-antolaketaren bilakaera europar estatuak eratzeko prozesuen barruan.
- Euskal lurraldeen kanpo eta barne-harremanak. Kultur aniztasunaren eta harreman konplexuen adibide da Oñeka Ortiz edo Oñeka Durr, Kordobako kalifa musulmanen eta Iruñeko errege kristauen arteko lotura genealogikoa sortu zuena (Abderraman III.aren amona) eta Iruñeko lehendabiziko bi errege-leinuak ere lotu zituen.
- Mairuak, kristauak, juduak. Hiru erlijio eta kulturen elkarbizitza gurean.
- Gipuzkoa, Bizkaia eta Arabaren konkista edo eranstea Gaztelara.
- Ingalaterrako koroa Lapurdin eta Zuberoan.
- Donejakue bidea Euskal Herrian. Gune nagusiak.
- Erdi Aroko Ekonomiaren ezaugarriak:

- Itsas nabigazioa, arrantza eta merkataritza. Bilboko portua eta Kotsulatua. Bale-arrantza.
- Burdinolak eta ontziolak Euskal Herrian.
- Nekazarien oldarpenak eta emantzipazioak.
- Gerra, gosete eta izurriteak. Izurri beltzaren eragina euskal populazioan.
- Gremioen altxaketak.
- Ahaide nagusien arteko borroak: ganboatarrak, oinaztarrak, agaramontarrak eta beaumontarrak. Lope Garzia Salazar bandokide eta historiagilea. Emakumearen rola bandoen arteko borroketan: Urturiko Marie.

Aro Modernoa

- Europako Estatu Modernoaren ezaugarriak. Monarkia modernoak sendotzea.
- Monarkia autoritarioak, parlamentarioak eta absolutuak.
- Errenazimenduko ikusmolde humanista Europan. Ondorioak.
- Euskal intelektualak XVI. mendean: Martin Azpilikueta , Frantzisko Vitoria
- Eta Joanes Uharte Donibanekoa.
- Amerika aurkitzea, ikertzea eta konkistatzea. Europarrek ezagututako mundua zabaltzea. Horren kausak. Juan Sebastian Elkano eta munduari bira, Lopez Legazpi, Urdaneta ... Euskaldunak Amerikako konkista eta kolonizazioan(Urtsua, Lope Agirre, Katalina Erauso, Frai Juan Zumarraga...) . Munduko lehen sistema koloniala eratzea. Ondorio sozioekonomikoak Iberiar Penintsulan.
- Aldaketak Nafarroako Erresumaren historian. Gerra, Gaztelaren konkista, eta erresuma independentea desagertzea. Nafarroa Beherera mugatua erresuma.
- Erlijio-gatazkak. Kristau erreforma eta Kontrarreforma katolikoa. Enrike III.a Nafarroakoa Frantziako errege. Joana Albretekoa eta Joannes Leizarragaren Biblia. Jesusen Lagundia: Ignazio Loiolakoa, Frantzisko Xabierkoa
- Inkisizioa Euskal Herrian. Zugarramurdiko epaiketak. Horren lekuko emakume ugariaren artean: Jurdana Irissarry garaztarra 1330ean errea eta Inesa Gaxen baxenabartarra XVII. mendean auzipetutakoa.
- Frantziako Borbon etxearen gorakadaren ondorioak Ipar Euskal Herrian. Luis XIII.a (Frantziakoa) edo Luis II.a (Nafarroakoa). Oihenarte historiagilea
- Monarkia hispanikoa eta Amerikaren kolonizazioa Europako testuinguruaren barruan. Aldaketak munduko hegemonian: Espainiatik Frantziara, eta jarraian, Holandara eta Ingalaterrara. Monarkia autoritarioak, parlamentarioak eta absolutuak.
- Euskal lurraldeetan foru-sistema eratu eta finkatzea. Euskal Herriko lurraldeen legedi eta erakunde bilakaera. Esteban Garibai historiagilea.
- Aldaketak euskal herriko gizartean eta ekonomian:
  - Demografia-gorabeherak.
  - Artoaren ekarpena eta nekazari krisiak.
  - Itsas merkataritza: artilea, burdina. Mundu kolonialaren eragina. Caracasko Errege Konpainia Gipuzkoarra.
  - Ternuko arrantza, balearen ehizatzea.

- Luis XIV.a eta Utrecht-eko hitzarmenaren ondorioak.
- Borboien erreformismoa Espainian eta Euskal Herrian. Oin Berriko dekretuak eta Probintzi Exentoak.
- Foralismoaren krisia. Ondorioak euskal lurraldeetan. XVIII. Mendeko matxinadak. Larramendi eta foruzaletasuna.
- Ilustrazioa. Ilustrazioaren eragina Euskal Herrian: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte. Munibe eta Bergarako Errege Mintegia, Elhuyar anaiak.
- Erreformismo ilustratua. AEBen independentzia eta Frantziako iraultza. Ondorioak Europan, Espainian eta Euskal Herrian.
- Foruen deuseztapena eta departamentuen sorrera. Garat anaiak. Konbentzio gerra Euskal Herrian. Jose Mazarredo itsasgizon eta politikaria. Konbentzioko tropek Maddalen Larralde martiri bihurtu zuten eta Lore Jokoetan maiz aipatua izan zen, gillotinatuen ikur bilakatu baitzen.
- Napoleonen Inperioa. Independentzia gerra Espainian eta bere ondorioak Euskal Herrian. Gasteizen, frantsesen porrotaren gudaldi nagusienetakoan, Martina Ibaibarriaga koronelak hartu zuen parte, besteak beste.
- Espainiako eta Euskal Herriko bilakaera historikoa XIX. mendean, eta balioespena nazioarteko testuinguruaren barruan. Konstituzio espainiarrak /foru-konstituzioa: Baionako konstituzioa abiapuntua.
- Karlismoaren eta liberalismoaren arteko konfrontazioa euskal lurraldeetan. Bizenta Mogel alegiagilea liberalismoaren aurkako ideologiaren suspertzaile. Aduanen auzia. Zumalakarregi anaiak, Muñagorri, Espoz y Mina, Santa Kruz apaiza, Aviraneta...
- Foruen auzia Euskal Herrian: liberalen garaipena eta foruen abolizioa. 1839ko /1841eko eta 1976ko Legeak. Kontzertu ekonomikoa.
- Euskaldunen emigrazioa Ameriketara: artzain eta ostalari urrutiko lurretan.
- Euskal nazionalismoaren sorrera. Agosti Xaho, Arturo Kanpion eta Sabino Arana. EAJren bilakaera eta zabalkundea.
- Industria-iraultzaren aurrekari eta ezaugarriak Euskal Herrian eta Espainian. Ondorio politiko, sozial eta kulturalak: migrazio-fluxuak, askotariko ideologia, urbanizazio azkarra, euskararen galera...
- Langile mugimendua. Facundo Perezagua eta sozialistak. Dolores Ibarruri eta komunistak. Anarkistak. Sindikatuak: UGT, ELA-SOV...
- Kulturaren susperraldia eta Pizkundea: euskal kazetaritza, Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, Hermes aldizkaria, RIEV aldizkaria, ikerketa etnografikoak (Aranzadi, Barandiaran, Eguren), Arte Ederren museoa, Unamuno eta Baroja, Azkue eta Txomin Agirre...
- XIX. Mendeko arte-mugimenduak (Erromantizismoa, Errealismoa eta Eklektizismoa...) eta haien agerraldiak Euskal Herrian
- XX. mendeko lehen herena. Eraldaketak Euskal Herrian eta Espainian: Estatu liberalaren krisia.
- Lehen Mundu Gerra eta haren ondorioak Euskal Herrian. Testigantzak Eskualdunan. Euskal industriaren hazkundea.

- Espainiako II. Errepublika. Euskal Herriko egoera: Zailtasunak euskal estatutuaren garapenean . Gerra zibila Espainian, eta haren ondorioak Euskal Herrian. Lehen Jaurlaritza. Jose Antonio Agirre Lehendakari. Irujo, Prieto eta Julian Zugazagoitia ministro.
- Bigarren Errepublikan emakumeak eremu publikoan:
  - Hezkuntzan proposamen pedagogiko berritzaileen aitzindari izan zen Maria Maeztu feminista, Bilboko “Escuela de señoritasen” eta Madrilgo Residencia Internacional de Señoritasen.
  - Elbira Zipitria Irastortza, berriz, ikastolen sortzaileetako bat izan zen.
  - Emakume politikariak: Polixene Trabudua eta Aidee Agirre (EAJko Emakume Batzakoak), Julia Alvarez Resano (PSOEkoa), Dolores Ibarruri (PCEkoa) eta Kaxilda Arnaez anarkista. Benita Asas Manterola sufragistak, berriz, emakumeen boto-eskubidearen gaineko txostena aurkeztu zuen Errepublikako Gorteetako Konstituzio Batzordearen aurrean.
- Gerra zibila Espainian, eta haren ondorioak Euskal Herrian. Molaren altxamendua eta errepresioa. Gehiegikerien adibide mingarrietakoa Maravillas Lamberto larragatar gaztearena izan zen. Bonbardaketak (Gernika...), Erbestea, Gerrako umeak, Errepresioa, frankismoaren esklaboak, Gurs...
- Euskaldunen parte hartzea Bigarren Mundu Gerran eta gerra honen ondorioak Euskal Herrian. Erresistentziako euskaldun batzuk Comète sarea sortu zuten pilotu aliatuei ihesean laguntzeko. *Kattalin Agirre* lapurtarra sarearen zutabeetako bat izan zen.
- Frankismoa. Diktadura frankista eta haren ondorioak Euskal Herrian. Bigarren industrializazioa eta immigrazioa. Frankismoaren aurkako oposizioa: errepresioa, klandestinitatea, ETA ren indarkeria ...
- Euskal kulturaren sekularizazioa. Ez dok Amairu (Lobao, Lete, Lertxundi eta Lourdes Iriondoren kantariekin), GAUR taldea, Ikastolak (haien sorreran andereñoek sekulako protagonismoa izan zuten, Karmele Altzueta kasu), Euskara batua, Alfabetatze kanpainak, euskara irakasteko metodoak (Iparraldean Maddalen Jauregiberri euskaltzain ohorezkoaren eskutik)...
- Trantsizioa Euskal Herrian. Urte tirabiratsuak. 1978ko konstituzioa. Autonomien estatua. Nafarroa/ Euskadi bi erkidego: Eskubide Historikoen aipamena eta Laugarren xedapen iragankorra.
- Gernikako Estatutura EAEko 1979ko Autonomi Estatutua. Euskal Legebiltzarra eta Eusko Jaurlaritza. Orain arteko garapena.
- 1980. hamarkadako krisi ekonomikoaren eragina Euskal Herrian.
- Espainia Europar Batasunean integratzeak Hego Euskal Herrian izandako ondorioak. Orain arteko ekonomiaren garapena.

4. MULTZOA. Gaur egungo mundua

1. Euskal Herriko ezaugarri naturalak:

- Kokapen geografikoa eremu epelean.
- Arku Atlantikoaren bidegurutzean kokatua Europa kontinentalaren eta Iberiar penintsularen artean eta Europa mediterraneoaren eta atlantikoaren artean.
- Paisaia-aniztasuna: erliebearen formak, hidrografia, klima, landaredia. Giza ekintza paisaietan.

- Kostaldea: hondartzak eta itsas labarrak.
- Mendi eremuak – lurralde irekiak.
- Egoera klimatikoen aniztasuna.
- Sare hidrografikoa: bi isurialde desberdin.
- Paisaia anitzak. Elementu natural eta giza elementu bereizgarriak.
- Euskal Herriko ekosistemak. Babestutako naturguneak.

2. Euskal Herriko biztanleria:

- Biztanleriaren banaketan eragina duten giza faktoreak eta faktore naturalak.
- Ezaugarri orokorrak: oro har, lurraldez lurralde eta sektoreka.
- Biztanleriaren egitura ea banaketa, eta egungo portaera demografikoak.
- Euskal emigrazioa eta immigrazioa.

3. Giza ekintza lurraldearen gainean Kantauri ertzetik Ebroko korridorera.

- Komunikazio sarea: Autobide, autobia eta errepide-sarea; Trenbideak, aireportuak, merkantzi portuak; Egungo egoera eta proiekturik garrantzitsuenak.
- Hiri eta landa-espazioak: hiri espazioen aldaketak eta eragin eremuan hedapena:
  - Landa eremua eta hiri eremua. Baserrien esparrua; hiriguneak eta industrialdeak.
  - Tarteko unitateak (eskualdeak, eskualde-egiturak) indartzea, lurraldearen oreka handiagoa lortzeko.
  - Komunikazio eta garraio egituren eragina nekazari munduan eta hiri-inguruan.
  - Hiri-espazioen sorrera, bilakaera historikoa eta hazkundea: Hirien egitura, funtzioak eta espazioa; - Euskal hiri-sistema polinuklearra eta hiri-eremuaren zenbait eredu.
  - Hiritartze prozesuen azelerazioen ondorioz landa-eremuen berrantolaketa.
  - Bizimodua landa eta hiri-eremuan.
- Gizakiak eragindako ingurumen arazoren azterketa (landaredian, uraren arazoa, klima-aldaketa) .Ingurunea babesteko abian jarritako politikak.

4. Euskal Herriko ekonomia

- Euskal Herriko sektore ekonomikoetako ezaugarri nagusiak:
  - Lehen eta bigarren sektoreei lotutako jarduera tradizionalak.
  - Nekazaritzako, arrantzako, basoko eta industriako eremu eta jarduerak. Egungo egoera, eraldaketa berriak eta etorkizuneko itxaropenak.
  - Industria-jarduera. 70eko hamarkadako industria krisia eta birmoldaketa 80ko hamarkadan
  - Multinazionalak Euskal Herrian eta Euskal Herriko lantegiak munduan zehar.
  - Euskal kooperatibismoa: jatorria eta garapena.
  - Zerbitzu-sektorea: aniztasuna eta hirugarren mailako jardueren garapena. Garraioak eta komunikazioak Arku Atlantikoko eremu ekonomikoan nola txertatzen diren.
- Giza jarduerak Euskal Herrian
  - Giza premiak, baliabide ekonomikoak eta haien aprobetxamendua.

- Prozesu ekonomikoa: zerbitzu-ondasunen produkzioa, banaketa, trukea eta kontsumoa.
- Euskal Herriko jarduera ekonomikoaren eremu eta gune nagusien kokapena eta ezaugarriak. Eskualde-desorekak.
- Eremu geografikoak jarduera ekonomikoaren arabera.
- Europar Batasunean integratzeak eragindako ondorioak.
- Euskal Herriko ekonomia-jardueren joera orokorrak globalizazioaren barruan.
- Emakumezkoen eta gizonezkoen arteko bereizketa jarduera ekonomikoaren eremu bakoitzaren arabera.
- Lehenengo sektorea. Nekazaritzako, artzaintzako, abeltzaintzako eta itsasoko sektorea.
  - Nekazaritza-paisaia motak. Nekazaritza-paisaia eta eratorritako jarduera ekonomikoa. Landutako laboreak. Nekazaritza tresnak. Nekazaritzari lotutako usteak eta babes erritoak. Eraldaketak lan-munduan. Nekazarien etxe motak.
  - Artzaintza motak eremu nagusiak. Tresneria eta produktuak
  - Abeltzaintza ukuiluratua
  - Baso-ustiapena eta haren ingurumen-ondorioak.
  - Arrantza-jarduera eta itsasoaren erabilera.
  - Arrantzaren historia. Balearen harrapaketa Ternuan.
  - Altura eta baxurako arrantzak. Gune nagusiak. Harrapatzen diren espezieak.
  - Arrainaren salmenta lonjetan. Kontserba metodoak.
  - Arrantzaleen kofradiak. Jatorria, funtzioak eta arauak.
- Bigarren sektorea. Industria-jarduera.
  - Industria lokalizatzeko eta deslokalizatzeko faktoreak. Multinazionalak Euskal Herrian eta Euskal Herriko lantegiak munduan zehar.
  - Industria motak.
  - Energia-iturriak.
  - Lehengaiak, energia eta industria-ondasunak ekoizten dituzten eremuak.
- Hirugarren sektorea. Zerbitzu-sektorea.
  - Zerbitzu-sektorearen garrantzia. Merkataritza eta merkataritza guneak.
  - Finantza guneak, bankuak eta kutxak. Euskal Herriko finantza egituren sorrera eta bilakaera.
  - Garraioaren azpiegitura, sistemak eta bilakaera. Portuak, merkataritza-portuen garrantzia ekonomian. Bilbo eta Pasaia. Aireportuak.
  - Turismoa: garapena, bilakaera eta eremu turistikoak. Ondorio ekologikoak.

5. Politika eta lurraldea antolatzeko moduak

- Estatu Espainolaren antolaketa politiko eta administratiboaren oinarritzko elementuak.
- Espainiako eta Autonomia Erkidegoetako Gobernuen arteko eskumenen banaketa. Euskal Autonomia Erkidegoko eta Nafarroako Foru Aldundiaren adibideak.
- Pirinio Atlantikoak eta Ipar Euskal herria.
- Euskal lurraldeak Europar Batasunaren esparruan. Harreman-eredu berria: Akitania, Euskadi, Nafarroa euro-eskualdea.

- Europar Batasuna eta estatu gabeko nazioak: Euskal Herriaren kasua.

6. MULTZOA. Artea, kultura eta zientzia gaur egun. Komunikabideak

- Kultura eta arte adierazpen nagusiak Historiaurrean:
  - Labar-arte.
  - Megalitismoaren garapena: trikuharriak eta tumuluak.
  - Harrespilak edo cromlechak eta Iruinarriak edo menhirrak.
- Erromanikoaren eta Gotikoaren arte-adierazpenak. Euskal Herriko adibide nagusiak.
- Errenazimenduko eta Barrokoko arte-adierazpenak. Euskal Herriko adibide nagusiak.
- Neoklasizismoaren adibide nagusiak Euskal Herrian.
- XIX. mendeko arte-mugimenduak (Erromantizismoa, Errealismoa eta Eklektizismoa...) eta haien agerraldiak Euskal Herrian.
- XX. mendeko euskal artista nagusiak, eskolak eta abangoardiak: Arteta, Lekuona, Oteiza, Txillida...
- XXI. mendeko euskal artea: Badiola, Irazu, Ibon Aranbarri ...

EBALUAZIO-IRIZPIDEAK ETA LORPEN-ADIERAZLEAK

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 1. MAILA

1. Gizartea hobetzeko eta natura babesteko proiektuetan konpromiso arduratsua hartzea, interes pertsonaleko edo/eta talde-intereseko arrazoen gainean hausnartuz, kritikoki hartutako erabakietatik abiatuta.
  - Gizarte-egoera bidegabeekiko sentsibilitatea azaltzen du.
  - Oinarritutako balio-judizioak egiten ditu.
  - Kritikaturako egoerei aurre egiteko eta egoera horiek hobetzen laguntzeko moduak imajinatzen ditu.
  - Beste ikaskide batzuekin konprometitzen da ekintza-proiektu txikitan.
  - Gizartean norabide horretan diharduten taldeak ezagutu nahi ditu: alderdi politikoak, sindikatuak, gobernuz kanpoko erakundeak eta abar.
  - Euskal Herrian naturaren kontserbazioan eragina duten arazo espezifiko batzuk azaltzeko gai da.
  - Ikaskideekin batera, ingurumen-erasoak mugatzeko jardun-proposamenak egiten ditu.
  - Gizarte-errealitatea hobetzeko eta natura defendatzeko esku-hartze proiektu txikitan konprometitzen da.
2. Gizateriaren historiako etapak eta hominizazio-prozesua ulertzea.
  - Hainbat iturritatik informazioa jasotzen du hominidoen eta homo generoko espezieen inguruan.
  - Giza espezierainoko bilakaeraren aldaketak identifikatu eta bereizten ditu.
  - Hominizazio-prozesuari buruzko laburpen-eskema bat egiten du, genero bakoitzaren bilakaeraren ezaugarriak nabarmenduz.
  - Historiaurrea datatzen du, eta aldi bakoitzeko giza bizitzaren ezaugarriak zein diren badaki.
  - Historiaurreko bi aldi handien (paleolitikoa eta neolitikoa) arteko aldea azaltzen du, eta aldi bakoitzeko bizitzaren oinarritzko ezaugarriak deskribatzen ditu.
  - Historiaurreko bi etapen pintura eta eskulturaren adibideak ematen ditu.
  - Lehen erlijio-errituen funtzioak zein ziren badaki.
3. Iraultzek gizateriaren eboluzio-prozesuan bat-bateko zer aldaketa sozial, ekonomiko, politiko eta, besteak beste, teknologiko eragin dituzten jakitea.
  - Gizarte harrapakarietako eta gizarte produktoreetako izaki bizidunen bizitzaren ezaugarriak konparatzen ditu.
  - Gizateriak gizarte harrapakaria izatetik gizarte produktorea izatera bilakatu izanari esker lortutako aurrerapenak balioesten ditu eta ondorioak ateratzen ditu.
  - Iraultza Neolitikoaren kausa eta ondorioak identifikatzen ditu.
  - Gizarte paleolitiko eta neolitikoen arteko aldeak identifikatzen ditu.
  - Gizarte harrapakari eta sedentarioetako bizitzaren hainbat alderdiri buruzko galderak egiten ditu.

- Euskal Herriko, Iberiar Penintsulako, Europako eta munduko mapetan aztarna prehistoriko nagusiak kokatzen ditu.
4. Historiako lehen zibilizazioek gizateriaren eboluzioari eta mendebaldeko zibilizazioari zer ekarpen egin zizkieten deskribatzea.
- Neolitikoaren ostean hainbat hiri-kultura nola ezarri eta hedatu ziren badaki.
  - Egungo Europako hizkuntza gehienen jatorri indoeuroparra eta euskararen haiekiko berezitasuna azaltzen du.
  - Lehen zibilizazioek, bereziki greziarrek eta erromatarrek, mendebaldeko zibilizazioari egin dizkieten ekarpenak identifikatzen ditu.
  - Ekarpene horien adibide zehatzak deskribatzen ditu: artistikoak, kulturalak, filosofikoak, linguistikoak eta abar.
  - Greziako ordenen arteko aldeak deskribatzen ditu.
  - Irudien gainean, Greziako eskulturaren eta haren bilakaeraren ezaugarri nagusiak identifikatzen eta azaltzen ditu.
  - Greziako tenplu bat deskribatzen du, haren atal, funtzio eta guzti.
  - Euskal Herriko eta Iberiar Penintsulako erromatar zibilizazioaren hondar material batzuen adibide zehatzak deskribatzen ditu.
  - Euskal lexikoan latinetik mailegaturiko zenbait hitz identifikatzen ditu eta horien jatorria azaltzen du.
5. Arte-adierazpen garrantzitsuenak zein diren jakitea eta bere ingurune hurbileko eta urrunagoko arte-adierazpenak balioestea, ulertzeko kultura guztiek lagundu dutela gizateriaren garapen artistikoan.
- Arte-estilo nagusietako artelanak oinarritzko modu batean identifikatzen ditu.
  - Arte-lanen balio estetikoak aintzat hartzen ditu.
  - Hainbat garai eta tokitako zenbait artelan konparatzen ditu.
  - Analogia eta desberdintasunak hautematen ditu, eta batzuek besteen gainean dituzten eraginak detektatzen.
6. Zenbait unitate kronologiko erabiltzea denbora historikoa grafikoki irudikatzeko eta "aldaketa" eta "iraupen" nozioak adierazteko, zenbait garaitan eta lurralde-eremutan aplikatuta.
- Gertaera eta prozesuak denboran elkarren segidan eta aldi berean gertatzen direla ulertzen du (diakronia eta sinkronia).
  - Zenbait kultura aldi berean zenbait enklabe geografikotan elkarrekin bizi zirela ulertzen du.
  - Historiako etapa eta aldi kronologiko nagusiak bereizten ditu.
  - Gertaera eta prozesu historikoak kronologikoki ordenatzen eta grafikoki irudikatzen ditu.
  - Ardatz kronologiko bat egiten du gidoian adierazitako urratsei jarraiki, ardatz horretan zenbait denbora-unitate jartzen ditu (milurtekoak, mendeak, hamarkadak...), 0. urtea adierazten du, eta Kristo aurreko denbora eta Kristo ondokoa bereizten ditu.
  - Unitate kronologikoak erabiltzen ditu, eta gertaera, prozesu eta aldi historikoei buruzko kalkulu zuzenak egiten ditu.

- Friso kronologiko batean, antzinako bi zibilizaziotan edo gehiagotan aldi berean gertatutako gertaera eta prozesuak irudikatzen ditu, eta haien artean harremanak ezartzen ditu.
  - Friso kronologiko batean, elkarren segidan gertatutako gertaera eta prozesu historikoak irudikatzen ditu, erlazionatzen ditu eta aldaketa- eta iraupen-kontzeptua identifikatzen du.
7. Lehenengo zibilizazio historikoen bereizgarri diren ezaugarriak zein diren jakitea eta zibilizazio horiek egungo gizartearen eraketan zer eragin izan zuten ulertzea.
- Lehen hiri-zibilizazioetako baten ezaugarri garrantzitsuenak zein diren badaki.
  - Ardatz kronologiko eta aldi historikoetan antolatuta eta seinalatzen ditu lehen hiri-zibilizazioei dagozkien gertaera historiko garrantzitsu batzuk.
  - Mapetan kokatzen ditu lehen hiri-zibilizazioak garatu ziren eremuak.
  - Hainbat iturritatik informazioa lortzen du lehen hiri-zibilizazioetako ezaugarri nagusien inguruan: eguneroko bizitza, erlijioa, gizarte, ekonomia, politika eta abar.
  - Lehen hiri-zibilizazioetako artelanak identifikatzen ditu, haien ezaugarriak deskribatzen ditu eta gizateriaren ondarearen zatitzat jotzen ditu.
  - Gure zibilizazioak oraindik ere lehen zibilizazioetatik gorde ditzakeen ezaugarriak identifikatzen ditu.
  - Izandako aldaketak aintzat hartzen ditu, giza garapenaren balio positiboa diren heinean.
8. Ondare historiko, artistiko, kultural eta naturala estimatzea eta balioestea, bai berea, bai beste kultura batzuetakoa, haiek errespetatzeko eta babesteko bidea den aldetik.
- Ondare motak bereizten ditu.
  - Euskal ondare naturala, historikoa, kulturala eta artistikoa balioesten eta errespetatzen du eta era berean besteena.
  - Ondare hori kontserbatu eta hobetzeko ekintzak sustatzen ditu, bakarka zein taldeka.
9. Zenbait motatako eta eskalatako adierazpen kartografikoak zehaztasunez interpretatzea, haietan adierazitako espazioari buruzko informazioa lortzeko.
- Irudikapen kartografikoak eta haien eskalak identifikatzen eta bereizten ditu.
  - Gure planetan irudikatzeko moduak aztertzen eta identifikatzen ditu: mapa.
  - Irudikapen kartografikoak eta haien eskalak identifikatzen eta bereizten ditu.
  - Esfera, planisferio eta mapetan meridiano eta paraleloak identifikatzen ditu.
  - Mapa batean gune geografikoak eta tokiak kokatzen ditu, koordenatu geografikoak erabiliz.
  - Mapa batetik informazioa lortzen du haren idazkuntetik abiatuta.
  - Irudikatutako gune bati buruzko informazio ikonografikoa deskodetzen du.
  - Puntuen arteko tartekak kalkulatu ditu emandako eskalari jarraiki.
  - Mapa eta planoak erabiliz orientatzen da.
  - Zenbait mapa tematikotan jasotako informazioa konparatzen du.
10. Euskal Herriko, Espainiako eta Europako eta munduko espazio eta paisaia naturalak eratzten dituzten oinarriko elementuak mapa batean aurkitzeko gauza izatea, eta haietako bakoitzak, oro har, zer ezaugarri geografiko nagusi dituzten adieraztea.
- Zenbait eskalatako mapetan (mapa topografikoarekin hasi eta planisferioarekin buka) irudikatutako espazioaren oinarriko ezaugarri fisikoak deskribatzen ditu.

- Mapa tematikoak konparatuz hauteman daitezkeen erlazioetako batzuk ezarri eta deskribatzen ditu.
  - Mapa topografiko batetik abiatuta erliebearen oinarriko ezaugarriak deskribatzen ditu, mapan irudikatutako espazioan.
  - Iberiar Penintsulako mapan, haren inguruko ozeano eta itsasoak identifikatzen eta aurkitzen ditu, baita haren erliebe-, ibai- eta klima-unitate nagusiak ere.
  - Mapa batean, Euskal Herriko eta inguruko paisaia natural nagusiak identifikatu eta aurkitzen ditu.
  - Irudiak erabiliz, Euskal Herrian, Iberiar Penintsulan, Europan eta munduan dauden paisaia-unitateen inguruko behaketak egiten ditu.
  - Klima mota bakoitza zehazten duten elementuak identifikatzen eta deskribatzen ditu, eta Euskal Herriko, Iberiar Penintsulako, Europako eta munduko klimak bereizteko erabiltzen ditu.
  - Klimogramak erabiliz, gune jakin baten klima-ezaugarriak interpretatzen ditu.
  - Klima eta paisaia naturalen oinarriko ezaugarriak laburbiltzen ditu, eskemak, kontzeptuzko mapak, irudiak erabiliz eta abar.
11. Gizakiaren ekintzak natura-ingurunean zer eragin dituen jakitea, eragin horiek deskribatzea eta aintzat hartzea, eta haien zergatiak eta ondorioak aztertzeke eztabaidak egitea, haiek mugatzeko beharrezkoak diren neurriak eta jarrerak adieraziz, direla tokikoak, direla globalak, natura babesteko jarduerak sustatzen inplikazio aktiboa eta arduratsua izateko.
- Ingurumen-arazo nagusiei buruzko informazioa biltzen du.
  - Giza portaera indibidual eta kolektibo jakin batzuen kausak aipatzen ditu, eta portaera horiek naturan eragin ditzaketen efektuak aurreikusten ditu.
  - Bere inguruko naturaren kontserbazioan eragina duten arazo espezifiko batzuk azaltzeko gai da.
  - Zuzeneko behaketatik abiatuta, bere ingurune ingurumen-arazoei, haien kausei, eta biztanleei eta naturari eragiten dizkieten efektu zehatzei buruzko informazioa biltzen du, eta, ikaskideekin batera, efektu horiek arintzen laguntzeko ekintzak proposatzen ditu.
  - Bere eta bere ingurune pertsonaleko ohituretan ingurumenerako efektu negatiboak bereizten ditu, eta efektu horiek zuzentzeko proposamen batzuk aipatzen ditu.
  - Zenbait iturritatik (bibliografia, prentsa, Internet eta abar) informazioa biltzen du atzemandako ingurumen-arazoetarako alternatiben inguruan.
  - Horretarako prestatutako informazio-dosierretatik abiatuta, txosten kritikoak egiten ditu naturaren zenbait alderdiren hondamen progresiboaren inguruan.
  - Euskal Herrian naturaren kontserbazioan eragina duten arazo espezifiko batzuk azaltzeko gai da.
  - Ikaskideekin batera, erasoak mugatzeko jardun-proposamenak egiten ditu.
  - Esku-hartze proiektu txikitik konprometitzen da.
  - Saretik informazioa biltzen du instituzioek eta talde ekologistek (instituzio ofizialen barruan egon edo ez) natura kontserbatzeko abian jarritako mota guztietako ekimen instituzionalen inguruan.

- Irudiak erabiliz, paisaia natural jakin batzuetan gertatzen diren aldaketa-prozesuak behatzen ditu, eta haien atzean egon daitezkeen giza ekintzekin lotzen ditu.
  - Fidagarritasunez eta autonomiaz, hainbat paisaia eta haietan gertatzen diren aldaketa-prozesuak behatzen ditu, eta haien atzean egon daitezkeen giza faktoreekin lotzen ditu.
12. Taldeko lanetan eta jardueretan modu konstruktiboan, arduratsuan eta solidarioan parte hartzea, direla taldean ikasteko jarduerak egiteko eta jolas-jarduerak egiteko, direla esku-hartze sozialeko proiektuak egiteko, kide den taldeetan.
- Ekimena hartzen du eta ekarpen arrazoituak egiten ditu lanen fase guztietan.
  - Ikaskideen ekarpenak arazorik gabe onartzen ditu, eta bereekin kontrastatzen ditu adostasun batera iristeko asmoarekin.
  - Lan-planean agintzen zaizkion zereginak zorrotz eta atzerapenik gabe betetzen ditu, eta bere lanaren emaitza besteekin partekatzen du.
  - Lanaren fase bakoitzean lanaren ikuspegi globalari eusten dio
  - Elkartasunez, bere ikaskideekin erantzukizuna hartzen du lanaren zati guztien eta bakoitzaren gainean.
  - Taldearen mesedetan esleitzen zaizkion eginkizunen erantzukizuna hartzen du bere gain.
  - Hobetzeko ekimenak proposatzen ditu eta beste ikaskide batzuenak onartzen.
  - Bere errakuntzak onartzen ditu eta zuzendu beharra onartzen du.
  - Emaitza onak taldearenak direla hartzen du aintzat, bere ekarpen pertsonalei aparteko baliorik eman gabe.
  - Ikastetxeak hainbat gizarte-arazori erantzuteko hartutako ekimenetan parte hartzen du eta konprometitzen da, desgaituei laguntzen, beste kultura batzuetako ikaskideak integratzen eta abar.
13. Hainbat motatako gizarte-informazioak (historikoak eta ekonomikoak) modu egokian bilatzea, erregistratzea eta tratatzea, eta horretarako egokienak diren iturriak erabiltzea (bibliografia, dokumentazioa, materiala eta beste asko), informazioaren eta komunikazioaren teknologia berriak barne.
- Gai jakin baten gainean lan egiteko baliatu beharreko informazio-iturriak ongi hautatzen ditu.
  - Bildutako informazioak erregistratzeko euskarri egokiak hautatzen edo sortzen ditu.
  - Oinarrizko bibliografia ongi erabiltzen du informazioa bilatzeko.
  - Dokumentu historikoak kritikoki aztertzen ditu ezarritako jarraibide batzuei jarraiki.
  - Sarean informazioa bilatzeko tresnak (bilatzaile orokorrak eta espezializatuak) erabiltzen trebea da.
  - Informazioa hautatzen du lantzen ari diren gaira ondoen egokitzen diren iturrietan.
  - Informazioa berrantolatzen du esanahia emateko, eskemak, koadroak, grafikoak erabiliz eta abar.
14. Banaka zein taldeka planifikatzea lan monografiko txikiak, gizarte-garrantzia duten gai batzuei buruzkoak, gutxieneko zorrotzasunez eta sistematizazioz eta zenbait informazio-iturri erabiliz.
- Landu beharreko gaia ongi definitzen eta mugatzen du.
  - Aurkezpen-eskema bat aurkezten du

- Bere lana idazten du ongi eraturako eskema bati jarraiki.
  - Lanaren oinarriko puntuak argitasunez formulatzen ditu.
  - Egindako lanetik ondorioak ateratzen ditu eta aurkeztu egiten ditu.
  - Bildutako Informazioak ongi hautatzen eta tratatzen ditu.
  - Ondorioak ateratzen ditu lan bat egiterakoan sor daitezkeen gaien inguruan.
  - Hainbat aurkezpen modu aintzat hartzen ditu eta aurkezpena ongi lantzen du.
15. Zenbait informazio-iturritatik datu geografikoak eta historikoak lortzea, eta lortutako informazioa gainerako pertsoneri egoki jakinaraztea, ahoz eta idatziz.
- Informazio-iturriak sailkatzen ditu jatorriaren eta tipologiaren arabera.
  - Bildutako informazioak erregistratzeko euskarri egokiak hautatzen edo sortzen ditu.
  - Informazio-iturriek historia eta geografia ikertzeko duten garrantzia balioesten du, haien zorrotasuna eta ikuspegia kontuan hartuta, eta ondorioen behin-behinekotasunaz jabetuta.
  - Gai jakin baten gainean informazioa lortzeko baliatu beharreko informazio-iturriak ongi hautatzen ditu.
  - Informazio egokia hautatzen du eta ideia nagusiak ateratzen ditu.
  - Ahoz eta idatziz, lortutako informaziotik ateratako ondorioak komunikatzen ditu, deskribapenak, laburpenak, eskemak, koadroak, grafikoak erabiliz eta abar.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 2. MAILA

1. Oinarrizko demografia-kontzeptuak erabiltzea biztanleriaren portaerak ulertzeko.
  - Demografiari buruzko oinarrizko kontzeptuak ulertzen ditu eta bere adierazpenetan erabiltzen ditu.
  - Portaera demografikoak baldintzatzen dituzten faktoreak zein diren badaki.
  - Biztanleria baten oinarrizko adierazle demografikoari buruzko datuak lortzen ditu (biztanleria-dentsitatea, jaiotze- eta heriotza-tasak, hazkunde begetatiboaren indizea, biztanleria-mugimenduak eta abar), eta haiekin kalkuluak egiten ditu.
  - Hainbat lurralde-eremuren egungo portaera demografikoaren ezaugarriak identifikatzen ditu.
  - Biztanleriari buruzko estatistika-informazioa bilatu eta hautatzen du, zenbait iturritatik abiatuta: datu-baseak, estatistika-koadroak, komunikabideak, Internet eta abar.
  - Eredu demografiko nagusiak identifikatzen ditu, grafikoetan, estatistika-tauletan eta beste iturri batzuetan jasotako informaziotik abiatuta.
  - Mapa eta irudikapen geografikoak interpretatu eta egiten ditu datu demografikoetan oinarrituta: biztanleria-piramideak, grafiko linealak, barra-grafikoak eta abar.
  - Arazo demografikoak konpontzeko proposamenak balioesten ditu: jaiotze-tasaren kontrola, hezkuntza-programak, justizia soziala eta ekonomikoa eta abar.
  - Datu-taulekin eta grafikoekin egindako lanetik abiatuta, Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko biztanleriak izan duen bilakaeraren etapak bereizten ditu.
  - Hainbat lurralde-eremutan dauden arazo demografikoak identifikatu eta deskribatzen ditu, eta haien inplikazio sozial, ekonomiko, erlijioso, politiko, ingurumeneko eta kulturekin lotzen ditu.
2. Euskal Herriko, Espainiako eta Europako egungo gizartearen ezaugarri bereizgarriak aztertzea, gizarte talde askok osatzen dituztela ohartzea, eta irizpide kritikoz aztertzea immigrazioak dakarren aniztasun-handitzea.
  - Egungo gizarteetako giza taldeen ezaugarri espezifikoak (familia, gizarte-taldeak, gizarte-mugikortasuna, biztanleen jatorria, balioak, eguneroko bizitza eta abar) buruzko datuak bildu eta ordenatzen ditu.
  - Biztanlerietan gertatutako aldaketak deskribatu eta konparatzen ditu, emigrazioari dagokionez batez ere, kontzeptu demografikoak behar bezala erabiliz.
  - Migrazio-gertaerarekin zerikusia duten kontzeptuak bereizten ditu: emigrazioa, immigrazioa.
  - Immigrazioaren kausak zein diren badaki, eta deskribatu egiten ditu.
  - Mendebaldeko gizarteetako bizikidetzaz arazoak identifikatu eta deskribatzen ditu (desberdintasuna, diskriminazioa, indarkeria, arrazakeria eta abar), baita haien ardura hartzen duten proiektu etiko eta erakundeak ere.
  - Gizarte-egoera bidegabeekiko sentsibilitatea azaltzen du, eta egoera horiei aurre egiteko eta haiek hobetzen laguntzeko moduak imajinatzen ditu.
  - Emakumezkoen eta gizonezkoen artean daude bereizketa nagusiak eta horien kausak identifikatzen eta deskribatzen ditu.

- Bere ingurunean beste eskala batzuetan dauden gatazka motak identifikatu eta deskribatzen ditu, immigrazioetik eratorritako direnak adibidez.
  - Emigrazioaren eta immigrazioaren fenomenoak Europako gizarteetan poliki-poliki egoeraren arabera gertaera izateko egiturazkoak izatera igarotzen ari dela ohartzen da.
  - Kultura-aniztasuna aintzat hartzen du, herriek eta norbanakoek beren identitatea izateko duten eskubidea onartzen duen neurrian, beste kultura batzuekiko tolerantziarako eta errespetuzko jarrerak hartuz.
  - Zenbait ekimenetan laguntzen du hizkuntza eta kultura desberdin eta propio bat duten ikasle immigranteen integrazioa errazteko, eta ikasle horiek euskal hizkuntza eta kultura jaso eta errespetatu dezaten ahalbidetzeko.
  - Hainbat kulturatako taldeekin elkarlanean dihardu gero eta kulturartekoagoak diren gizarte-eremuetan, bere ezaugarriak aintzat hartuz eta mantenduz, eta bere gizarte-eta kultura-komunitateetako aniztasuna errespetatuz eta balioetsiz.
  - Euskal Herriko eta Espainiako biztanleriaren ezaugarriak, banaketa, dinamika eta bilakaera aztertzen ditu, baita migrazio-mugimenduak ere.
  - Europako biztanleria aztertzen du, haren banaketari, bilakaerari, dinamikari, migrazioei eta biztanleria-politikei dagokienez.
  - Euskal Herriko eta Espainiako biztanleria-piramidea azaltzen du.
  - Zenbait iturritan, azken hiru hamarkadako migrazio-mugimenduak aztertzen ditu.
  - Europako biztanleriaren ezaugarriak aztertzen ditu.
3. Korrelazio egokiak ezartzea zenbait herrialdeetako adierazle ekonomiko eta adierazle demografiko eta kulturalen artean, haien ezaugarri bereizgarri zenbait adieraztea eta hipotesiak egiten ahalegintzea.
- Munduko hainbat tokitako adierazleak konparatzen ditu haietatik ondorioak ateratzeko.
  - Aldez aurretik adierazitako herrialdeetako biztanleko errentari, hurren heriotza-tasari eta analfabetismo-indizeari buruzko datuak sarean bilatzeko gai da.
  - Herrialde bakoitzeko datuekin konparazio-koadro bat egiten badaki.
  - Aipatutako adierazle bakoitzari ematen dion balioa azaltzen du arrazoibide egokiak erabiliz, herrialde baten garapenaren adierazgarri den heinean.
  - Herrialdeen datuak konparatzen ditu, desberdintasunak azpimarratuz, eta itxura batean behintzat harrigarriak izan daitezkeen datuen berri emanez.
  - Adierazle bakoitzerako azalpen onargarria dakar, eta, kasu bakoitzean, haren esanahiaren berri ematen du.
4. Gizarteari buruzko informazioa (historikoa, demografikoa eta ekonomikoa) bilatzea, erregistratzea eta egoki tratatzea, eta lortu nahi den helbururako iturri egokiak erabiltzea (bibliografia, estatistikak, dokumentazioa, etab.), informazioaren teknologia berriak barne.
- Gai jakin baten gainean lan egiteko baliatu beharreko informazio-iturriak ongi hautatzen ditu.
  - Bildutako informazioak erregistratzeko euskarri egokiak hautatzen edo sortzen ditu.
  - Fitxategi bibliografikoak ongi erabiltzen ditu informazioa bilatzeko.
  - Erabilitako bibliografian hautatzen du aztergairako behar-beharrezkoa duen informazioa.
  - Dokumentu historikoak kritikoki aztertzen ditu ezarritako jarraibide batzuei jarraiki.

- Sarean estatistika-informazioa (datu-baseak) bilatzeko tresnak (bilatzaile orokorrak eta espezializatuak) erabiltzen trebea da.
  - Informazioa hautatzen du lantzen ari diren gaira ondoen egokitzen diren estatistika-iturrietan.
  - Informazioa berrantolatzen du esanahia emateko, eskemak, koadroak eta grafikoak erabiliz.
5. Landa-eremuen eta hiri-eremuen hazkundera, hiri- eta landa-espazioaren funtzio-desberdintasuna eta haietan gertatzen diren arazo batzuk aztertzea, eta jakintza hori zenbait eremutako adibideetan erabiltzea, tokikoetan zein mundukoetan.
- Landa-populatzearen ezaugarri nagusiak identifikatzen eta deskribatzen ditu eta hiriko populatzearen ezaugarriekin erkatzen ditu, dagozkien ingurune fisikoaren ezaugarriekin lotuz.
  - Azken urteetan herrialde garatu eta azpigaratuetan gertatu diren eraldaketako batzuk deskribatzen ditu.
  - Landa- eta- hiri-populatzearan sortzen diren arazoak zein diren badaki, eta arazo horiek konpontzeko ematen diren alternatiba eta konponbideak identifikatzen ditu.
  - Bere ingurune eta munduko hirietako ezaugarriak identifikatzen eta deskribatzen ditu.
  - Hirietako bilakaera historikoa deskribatzen du hainbat garaitako planoak erabiliz.
  - Hiriek betetzen dituzten eginkizunak zein diren badaki eta deskribatu egiten ditu, eta eginkizun horiek hirien egiturarekin eta hirietan biztanleria igotzeko kausekin lotzen ditu.
  - Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko hiri-sareak deskribatzen ditu, grafiko eta mapen bitartez.
  - Euskal Herriko eta Espainiako gizatiartutako paisaia nagusiak identifikatzen ditu.
  - Euskal Herriko eta Espainiako hirietako ezaugarri nagusiak zein diren badaki, baita hiri-espazioa okupatzeko moduak ere.
  - Europako urbanizazio-prozesuaren alde onak eta txarrak ulertzen ditu.
  - Gure kontinenteko hiri motak bereizten ditu, eta bertan hirikoa eta landakoa bereizten duten elementuak laburbiltzen ditu.
  - Zenbait grafiko mota egiten ditu (linealak, barra-grafikoak eta sektore-grafikoak) euskarri birtual edo analogikotan, herrialde edo eremu geografikoen informazio ekonomiko eta demografikoa islatzeko hautatutako datuetatik abiatuta.
6. Deskribapen-lan errazak egitea, banaka edo taldean, irakaslearen laguntzarekin, zenbait iturri erabiliz eta egokia den informazioa aukeratuz eta eskema edo gidoi batean sartuz, eta azterketaren emaitzak zuzen eta lexiko egokia erabiliz adieraztea.
- Aztergaia definitzen du, egin beharreko galderak edo heldu beharreko azpigaiak gidoi batean jasotzen ditu, eta, bakarka edo taldeka, lan-plan bat ezartzen du.
  - Taldeko zereginak antolatzen eta garatzen parte hartzen du, ekimenak hartzen ditu eta ikaskideen ekarpenak onartzen ditu.
  - Gai jakin baten gainean lan egiteko baliatu beharreko informazio-iturriak ongi hautatzen ditu.
  - Bildutako informazioak erregistratzeko euskarri egokiak hautatzen edo sortzen ditu.
  - Informazioa laburpen, eskema, koadro eta grafikoetan ordenatzen du, hiztegi egokia erabiltzen du eta egindako galderen erantzunak lortzen ditu.

7. Gertaera eta prozesu historiko garrantzitsuen arrazoiak eta ondorioak identifikatzea, haien artean loturak egitea, eta gizarte-gertaerek hainbat arrazoi izan ditzaketela ohartzea.
  - Gertaera eta prozesu historiko eta sozialen eragile diren kausak identifikatu eta sailkatzen ditu.
  - Gertaera edo prozesu historiko garrantzitsu batean eragina duten faktoreetako batzuk identifikatzen ditu, haien izaera zehaztuz eta haien artean harremanen bat ezarriz.
  - Gertaera edo prozesu historiko baten ondorioetako batzuk aipatzen ditu, eta epe laburrean, ertainean eta luzean gertatzen direnak bereizten ditu.
  - Kausa-efektua erlazio-kateak ezartzen ditu segidako gertaera edo egoera historikoen artean.
  - Europako Erdi Aro Goiztiarreko ezaugarrien berri badu, aldi horretako iturri historikoen gabezia gorabehera.
  - Iberiar Penintsulako kristau konkista- eta birpopulatuze-prozesuak deskribatzen dituzten mapak interpretatzen ditu.
  - Krisi-kontzeptua eta haren ondorio ekonomiko eta sozialak ulertzen ditu.
  - Krisi demografiko eta ekonomiko batek Europako Erdi Aroko gizarteetan eragin zuen inpaktua ulertzen du.
  - Done Jakue Bidearen garrantzia azaltzen du eta bereizten ditu bertako euskal gune garrantzitsuenak.
  - Periodizazio historikoa adierazteko zenbait modu bereizten ditu: Aro Modernoa, Errenazimendua, Barrokoa, Absolutismoa.
  - Feminismoaren eta emakumezkoen borrokaren historia eta horrek gizartean duen eragina ezagutzen du.
8. Euskal lurraldeen bilakaera historikoa lurralde haientzat bereziki garrantzitsuak diren une historikoetan kokatzea, Espainiako, Europako eta munduko historiaren testuinguruan, eta une horien esanahi politikoa, ekonomikoa eta kulturala adieraztea.
  - Friso historiko batean, euskal lurraldeetan eragina duten gertaera garrantzitsu batzuk irudikatzen ditu, (besteak beste, Gipuzkoa, Araba eta Bizkaiaren inkorporazioa Kastillara edo konkista) Espainiako, Europako eta munduko historiaren bilakaerarekin batera.
  - Gertaera horien inguruan inguruan interpretazio eta balioespen desberdinak edo kontrajarriak jasotzen dituzten dokumentu historikoak kritikoki aztertzen ditu.
  - Euskal Herriko bilakaera historikoaren segidako gertaerak azaltzeko arrazoizko konexioak ezartzen ditu, argudio egokiak emanez.
  - Euskal lurraldeetako bizitza politikoaren gertaera edo egoeren artean erlazioak ezarri eta azaltzen ditu, baita ekar ditzaketen efektu ekonomiko eta demografikoak ere.
  - Erlazio esanguratsuak ezartzen ditu euskal gizarteko gizarte-taldeen bilakaeraren eta kultura-aniztasuna finkatzearen artean.
9. Arte-adierazpen garrantzitsuenak ezagutzea eta balioestea, bai bere ingurune hurbilekoak, bai eta urrunagokoak ere, ulertzeko kultura guztiek lagundu dutela gizateriaren garapen artistikoan.
  - Arte-estilo nagusietako artelanak oinarriko modu batean identifikatzen ditu.
  - Arte-estilo horien adierazgarri diren adibideak hautematen ditu Euskal Herriko obra jaki batzuetan.

- Arte-lanen balio estetikoak aintzat hartzen ditu.
  - Gidoien laguntzarekin, Euskal Herriko, Espainiako eta Europako artelan nagusietako batzuk aztertzen ditu (arkitektura, pintura, eskultura).
  - Hainbat garai eta tokitako zenbait artelan konparatzen ditu.
  - Hainbat arte-estilotako artelanak konparatzen ditu eta analogia eta desberdintasunak hautematen ditu.
  - Analogia eta desberdintasunak hautematen ditu, eta batzuek besteen gainean dituzten eraginak detektatzen.
  - Garai desberdinetan emakumeek egindako arte lanak ezagutzen ditu.
10. Ondare historiko, artistiko, kultural eta naturala estimatu eta balioestea, bai berea, bai beste kultura batzuetakoa, haiek errespetatzeko eta babesteko bidea den aldetik.
- Euskal ondare naturala, historikoa, kulturala eta artistikoa balioesten eta errespetatzen du eta era berean besteena.
  - Ondare hori kontserbatu eta hobetzeko ekintzak sustatzen ditu, bakarka zein taldeka.
  - Dokumentu-ondarea aintzat hartzen du, iraganeko garaien berri izateko iturria den heinean.
  - Ondarea zaindu eta kontserbatzearen aldeko jarrera azaltzen du.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 3. MAILA

1. Ekonomia-eragile eta -erakunde nagusiak ezagutzea eta gero eta mendekotasun handiagoko ekonomian elkarrekiko zer eginkizun duten jakitea, eta jakintza hori hurbileko zenbait egoera ekonomiko aztertzeke eta balioesteko erabiltzea.
  - Ekonomiari buruzko oinarrizko kontzeptuak identifikatzen ditu, eta, horri esker, nazioarteko ekonomiaren oinarrizko alderdiak interpretatzeko gai da.
  - Ekonomiaren oinarrizko funtzionamendua deskribatzen du, agente eta instituzio ekonomikoek betetzen duten zereginaren bitartez.
  - Haiei edo haien familiei zuzenean eragiten dieten gertaera eta arazo ekonomikoetako batzuk (inflazioa, bizitzaren kostua, lan-merkatua, langabezia, enplegu-prekarietatea, enplegu femeninoa, kontsumismoa eta abar) aztertzeke ezinbesteko gakoek berri badu.
  - Ohiko dokumentu ekonomikoak ulertzen ditu: ordainagiriak, fakturak, aurrekontuak eta abar.
  - Herrialde batean jarduera ekonomiko nagusiak deskribatzen ditu, mapa, grafiko eta estatistika ekonomikoetan bildutako datuen bitartez.
  - Sektore ekonomikoen banaketan dauden lurralde-desorekak irudikatzen ditu, grafiko eta mapa tematikoen laguntzarekin.
  - Egungo ekonomia globalizatuaren funtsezko elementuak eta alde on eta txarrak zein diren badaki.
  - Askotariko dokumentuetatik abiatuta, lurralde-eremuen arteko harreman ekonomikoetan eragina duten faktoreak identifikatu eta aztertzen ditu.
  - Jarduera ekonomiko jakin batzuen kokapen egokienaren inguruko egiazko edo fikzioso proposamen bat aztertu eta ebaluatzen du.
2. Munduko nekazaritza-ustiapeneko sistema nagusien ezaugarriak adieraztea eta haien adibide adierazgarriak ematea.
  - Nekazaritza-sistema nagusien ezaugarriak eta nekazaritzari aplikatutako teknika mekaniko berriak identifikatzen ditu.
  - Landaguneen banaketa irudikatzen du mapa tematikoen laguntzarekin.
  - Lehen sektorearekin lotutako jardueren kokapenari buruzko egiazko edo fikzioso proposamen bat aztertu eta balioesten du.
  - Lehen sektorean mundu-mailan dauden arazo nagusien erakusgarri diren egoera jakin batzuk aztertzen ditu.
  - Munduko mapan nekazaritza-baliabide naturalak non dauden adierazten du.
  - Mapa batean munduko zereal-eremu nagusiak eta baso-masa garrantzitsuenak kokatzen ditu.
  - Mapa batean, munduan mineral gehien ekoizten dituzten eremuak non dauden adierazten du.
  - Mapa batean, munduan energia gehien sortzen eta kontsumitzen duten eremuak non dauden adierazten du.
  - Energia alternatibo batzuk identifikatu eta izendatzen ditu.

3. Euskal Herriko, Espainiako eta Europako nekazaritzaren ezaugarri batzuk identifikatzea eta gaur egungo arazo batzuk adieraztea.
  - Landaguneen banaketa irudikatzen du mapa tematikoen laguntzarekin.
  - Euskal Herriko, Espainiako eta Europako hainbat nekazaritzagune mota bereizten ditu, eta non dauden adierazten du.
  - Europar Batasuneko nekazaritza-politikek eskualde-ekonomien lehen sektoreetarako dituzten ondorioak ondorioztatzen ditu.
  - Egungo nekazaritzaren, eta, bereziki, Europar Batasunaren esparruan, Euskal Herriko eta Espainiako nekazaritzaren arazo nagusien erakusgarri diren egoera jakin batzuk aztertzen ditu.
  - Nekazaritza-jardueren ingurumen-ondorioak zein diren badaki.
  - Lehen sektorearekin lotutako jarduera ekonomikoen kokapenari buruzko egiazko edo fikzioso proposamen bat aztertu eta balioesten du.
4. Industria-jardueretan, -espazioetan eta -paisaietan izaten ari diren aldaketak deskribatzea, eta Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko ekoizpene nagusiak non dauden jakitea.
  - Industria mota nagusiak eta haien ezaugarriak bereizten ditu.
  - Gaur egun sektorea industria-deslokalizazioan eta globalizazio ekonomikoan oinarrituta dagoela badaki.
  - Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko industriagune, lehengaien ekoizpene eta energia-iturri nagusiak non dauden badaki.
  - Egungo ekoizpen modu eta industria-paisaia berriak zein diren badaki, baita Euskal Herriko industriaren etorkizuneko aukerak ere.
  - Energia eta industria-ondasun garrantzitsuenak ekoizten dituzten eremuak non dauden badaki.
  - Prozesu ekonomikoei buruzko hausnarketa egiten du, produktuak lortu, ekoizti eta banatzearekin hasi eta kontsumoarekin buka, ekoizpenaren eta kontsumoaren artean sortzen diren truke-korronteak zein diren adierazita.
  - Bigarren sektorearekin lotutako jarduera ekonomikoen kokapenari buruzko egiazko edo fikzioso proposamen bat aztertu eta ebaluatzen du.
5. Hirugarren sektoreko jarduerak azken urteetan, oro har eta Euskal Herrian, zer garapen eta aldaketa izan dituen jakitea, eta hirugarren sektorearen garapenak zer aldaketa dakartzan aztertzea, bai harreman ekonomikoetan, bai gizarte-harremanetan.
  - Mota guztietako baliabideak erabiltzen ditu jarduera ekonomikoekin lotutako informazioa eskuratzeko.
  - Grafikoetan, diagrametan eta beste iturri batzuetan adierazitako informazio ekonomikoa ebaluatzen du, eta zuzena eta objektiboa dela egiaztatzen du.
  - Zerbitzu-sektoreko jarduerak herrialde garatueto ekonomian pixkana-pixkana garatzen eta nagusitzen ari direla badaki.
  - Merkataritzagune eta turismoguneak non dauden eta nola banatzen diren badaki.
  - Euskal Herriko, Espainiako eta Europako garraio- eta komunikazio-ardatz nagusiak non dauden badaki.

- Hirugarren sektorearen garapena hiri-biztanleriaren gorakadarekin eta hirien hazkundearekin lotzen du.
  - Hirugarren sektorearekin lotutako jarduera ekonomikoen kokapenari buruzko egiazko edo fikziozko proposamen bat aztertu eta ebaluatzen du.
  - Euskal Herriko bide- eta garraio-sareak garapen ekonomikoarekin lotzen ditu, eta ingurumen-jasangarritasuneko irizpideak aplikatu beharra ikusten du.
6. (7) Gizarte demokratikoen sorrera, antolakuntza, funtzionamendua eta haien oinarri eta bereizgarri diren oinarritzko printzipioak ezagutzea eta ulertzea, eta jakitea horiek guztiek nola laguntzen duten pertsonen arteko bizikidetzak hobetzen.
- Bere inguruneko herritarren parte-hartzerako erakunde nagusiak zein diren badaki.
  - Kide den gizarte-erakundeetan eta hainbat eremutan (eskola, auzoa, udalerrria eta abar) balio demokratikoak non dauden badaki.
  - Erakundeen ordezkartza-funtzioak bereizten ditu, eta bizikidetzak demokratikoa aurrera eramateko moduz jotzen ditu, baita desadostasun politikoak konpontzeko tresna egokitzat ere.
  - Bere eguneroko bizitzatik hurbilen dauden instituzioen osaera eta funtzionamendua identifikatzen du.
  - Bere eguneroko bizitzatik hurbil dauden talde eta instituzioen funtzionamenduaren alderdi jakin batzuk kritikatzeko, eta haiek hobetzeko proposamen eta ekimenak sortzen ditu.
  - Euskal Herrian, Espainian eta Europan herritarren parte-hartzerako indarrean dauden instituzioak errespetatzen ditu.
  - Herritarren bizikidetzarako arauak onartzen ditu, eta zuzenbide-estatuaren funtsezko gidalerroak zein diren badaki.
  - Herritarren eskubide eta betebeharrak nagusiak identifikatu eta onartzen ditu, eta jakintza hori eta ordezkartza-sistemaren printzipioak bere eguneroko bizitzan aplikatzen ditu.
  - Bizikidetzak arauetara jotzen du hainbat gizarte-gatazka prebenitzeko edo haiei aurre egiteko.
  - Bere inguruneko instituzio demokratikoetan parte-hartze handiagoa izaten ahalegintzen da.
7. (8) Euskal Herriko, Espainiako eta Europako muga politiko-administratibo nagusiak identifikatu eta mapan kokatzeko gai izatea.
- Aipatutako multzoak osatzen dituzten herrialde eta lurraldeak mapan bereiztea.
  - Euskal Herriko lurralde-antolaketa zein den badaki, Espainiako eta Frantziako antolaketa politiko-administratiboaren barruan kokatua.
  - Euskal Herria, Espainiako autonomia-erkidegoak eta Europako estatuak osatzen dituzten lurraldeak zein diren badaki, eta mapa batean kokatzen ditu.
  - Euskal Herriko eta Estatu espainiarreko lurraldeen antolaketa politiko-administratiboa osatzen duten oinarritzko ezaugarriak zein diren badaki.
  - Euskal Herriko eta Estatu espainiarreko lurraldeen antolamendua arautzen duten instituzioen funtzioak identifikatu eta deskribatzen ditu, baita Europar Batasuneko instituzioetan duten parte-hartzea ere.
  - Europar Batasunaren funtzionamendu eta antolaketaren alderdi batzuk kritikoki aztertzen ditu.

8. (9) Munduko eremu geoekonomiko eta kultural nagusiak zenbait mapa motatan identifikatu eta kokatzea.
- Munduko eremu geoekonomiko eta kultural nagusiak deskribatzen dituzten mapak interpretatu eta egiten ditu.
  - Faktore fisiko, ekonomiko, demografiko, kultural eta politikoen konbinazioaren ondorioz hainbat lurralde-eskualde eta -eremu sortzen direla azaltzen du.
  - Hainbat sistema ekonomikoren ezaugarrien berri badu.
  - Hainbat sistema ekonomikoren ezaugarrien berri badu, eta munduan nola banatzen diren badaki.
  - Hainbat sistema ekonomikoren ezaugarrien berri badu, eta munduan nola banatzen diren eta poliki-poliki globalizatzen ari direla badaki.
  - Alderdi zehatzak bereizten ditu, eta sistema ekonomikoaren barruan elkarri lotuta daudela badaki.
9. (10) Euskal Herriko eta Espainiako jarduera ekonomikoko zentro eta eremu nagusien bereizgarriak deskribatzea.
- Euskal Herriko eta Espainiako eremu geoekonomiko eta kultural nagusiak deskribatzen dituzten mapak interpretatu eta egiten ditu.
  - Komunikazio-ardatz nagusiek espazio ekonomikoak antolatzen dituztela badaki.
  - Euskal Herriko, Akitaniako eta Espainiako zentro ekonomiko garrantzitsuenak non dauden badaki, eta komunikazio-sare nagusiekin lotzen ditu.
  - Faktore fisiko, ekonomiko, demografiko, kultural eta politikoen konbinazioaren ondorioz hainbat lurralde-eskualde eta -eremu sortzen direla azaltzen du.
  - Lurraldeen arteko alde ekonomiko eta harreman nagusiak aintzat hartzen ditu.
  - Hainbat iturritan, Euskal Herriko eta Espainiako lurraldeei dagozkien datuak bilatzen ditu, eta lortutako datuak koadrotan antolatzen ditu, antzekotasunak eta desberdintasunak ikusteko.
10. (11) Herrialde eta lurralde batzuen ezaugarriak adierazle sozioekonomikoen bidez adieraztea, eta haien artean zer lurralde-desoreka dauden jakitea.
- Baliabideen banaketa desorekatua dela badaki, horren ondorioetako batzuk azaltzen ditu, eta desberdintasunen aurrean sentsibilitatea azaltzen du.
  - Hainbat lurralde-eremutako estatistika-institutuek (Eustat, EIN, Eurostat, Nazio Batuen Erakundea) jasotako estatistika-informazioak kontsultatzen ditu: Giza Garapeneko Indizea, biztanleko errenta, langabezia eta abar.
  - Taula, grafiko, estatistika eta beste iturri batzuetatik informazio sozioekonomikoa ateratzen du eta ulertzen du, eremuen arteko desberdintasun ekonomikoak deskribatzeko.
  - Emakumeek gizartearen eremu guztietan eta ekoizpen-prozesuan duten parte-hartze ekonomiko eta soziala aintzat hartzen du, eta mota guztietako diskriminazioak gaitzesten ditu.
  - Lortutako datuak interpretatzen ditu eta koherentziaz eta argudio egokiak emanez azaltzen ditu.
  - Lortutako informazioa erabiltzen du eremu eta lurraldeen arteko garapen sozioekonomikoaren mailan dauden aldeak identifikatzeko.

- Euskal Herriko, Espainiako eta Europako lurraldeen artean dauden desoreka eta desberdintasunen adibide esanguratsuak aurkitu, identifikatu eta aztertzen ditu
  - "Garapen jasangarriaren" ideia eta haren inplikazioak ulertzen ditu.
11. (12) Herrialde garatuen eta garapen bidean dauden herrialdeen datu sozioekonomikoak talde-lanean deskribatu eta alderatzea.
- Herrialde garatuen eta garapen-bidean dauden herrialdeen arteko aldeen kausetako bat azaltzen du.
  - Herrialde garatuen eta garapen-bidean dauden herrialdeen arteko aldeen kausak globalizazioko eta integrazio ekonomikoko prozesuekin lotzen ditu.
  - Adierazle ekonomiko, demografiko eta kulturalak erlazionatzen ditu.
  - Txosten, konparazio-koadro, taula edo mapak egiten ditu herrialde garatuen, azpigaratuen eta garapen-bidean dauden herrialdeen artean sortzen diren mendetasun-aldeak erakusteko.
  - Egungo gatazka sozioekonomikoetako bat identifikatzen du, eta atzean egon litezkeen kausei buruzko hipotesiak egiten ditu.
  - Ondorioak ongi antolatuta eta ulertzeko moduan adierazten ditu, baliabide digitalak erabiliz.
  - Hainbat herrialdetan egiaztatutako kontsumo-mailaren berri ematen duten testuak aztertzen ditu, eta ondorioak ateratzen ditu.
  - Herrialdeen araberako barra-grafikoak aztertzen ditu, garapen-bidean dauden herrialdeen eta herrialde garatuen arteko kanpo-zorraz eta merkataritza desorekatuaz jabetzeko.
12. (13) Jarduera ekonomikoen eta norbanakoen eta taldeen portaeren ingurumen-eraginak ingurune hurbileko kasu baten bidez deskribatzea, ongi bereiztea zer jarduera diren garapen jasangarriaren aldekoak eta zer jarduerak eragozten duten hura, eta natura babesteko jarduerak sustatzeko jarrera aktiboa eta arduratsua hartzea.
- Ingurumena defendatu eta errespetatzen du, eta taldekideekin hausnarketa egiten du jarduera ekonomikoek sorrarazten dituzten ingurumen-arazoen inguruan.
  - Bere inguruneke erakunde eta kolektiboek ingurumenaren alde ezarritako planteamendu eta politikak zein diren badaki.
  - Ikaskideekin batera, ingurumen-erasoak mugatzeko jardun-proposamenak egiten ditu.
  - Baliabide naturalen garrantzi ekonomikoa aintzat hartzen du, eta modu arrazionalen ustiatu behar direla ulertzen du.
  - Ikasleak bizi diren inguruko ingurumen-degradazioko arazoak aztertzen ditu, eta ingurumena kontserbatu eta defendatzearen aldeko jarrera hartzen du.
  - Euskal Herriko naturaren kontserbazioan eragina duten arazo espezifiko batzuk azaltzeko gai da.
  - Munduko ingurumen-arazo nagusiak deskribatzen ditu, eta haiei buruzko informazioa biltzen du.
  - Bakarkako eta taldeko giza portaera batzuek natura hondatzea ekar dezaketela badaki.

13. (14) Gizarte-zientziekin lotutako lan errazak eta ahozko aurkezpenak planifikatu eta gauzatzea, bakarka edo taldean, eta informazio egokia modu antolatuan, zehatzean eta ulergarrian jakinaraztea, informazioaren eta komunikazioaren teknologiek ematen dituzten aukerak baliatuz.
- Mota guztietako informazioak ongi erabiltzen, irakurtzen eta interpretatzen ditu, edozein euskarritan daudela ere.
  - Aztertu beharreko gaiei buruzko hipotesi eta galderak egiten ditu.
  - Garrantziko informazioa lortu eta erregistratzen du, hainbat baliabide edo informazio-iturri eta hainbat landa-lan baliatuz.
  - Gai jakin baten gainean lan egiteko baliatu beharreko informazio-iturriak ongi hautatzen ditu.
  - Bildutako informazioak erregistratzeko euskarri egokiak hautatzen edo sortzen ditu.
  - Sarean informazioa bilatzeko tresnak (bilatzaile orokorrak eta espezializatuak) erabiltzen trebea da.
  - Ondorioak aurkeztean, informatikak eskainitako aukerak baliatzen ditu.
  - Lortutako informazioa ongi komunikatzeko testu genero egokiena hautatzen du.
14. (15) Egunoroko bizitzako gizarte-arazoei buruzko txostenak egitea, horiei buruzko eztabaidetan parte hartzea, eta haien jatorri historiko-soziala aztertzea. Komunikabideetatik edo beste iturri batzuetatik jasotako informazioa zorrotasunez erabiltzea, eta bere adierazpenetan tolerantziaz, errespetuz eta elkertasunez jokatzeta.
- Marjinazioarekin, desoreka sozioekonomikoekin, indarkeria-kasuekin, emakumeen aurkako indarkeriarekin eta gazteen arazoekin zerikusia duten egoerak identifikatzen ditu.
  - Aztertutako desoreketako batzuk arintzeko konponbideak azaltzen ditu, modu kritiko eta tolerantean.
  - Gizarte-egoera ahuleko taldeen eta diskriminazio- eta indarkeria-egoeren aurrean sentsibilitatea azaltzen du, eta egoera horiei jarrera solidario batekin heltzen die.
  - Eztabaidetan, taldeko elkarrizketa eta esku-hartzeak gidatzen dituzten arauak onartzen ditu, ahozko hizkuntza eta argudiaketa ongi erabiliz.
  - Berearekin bat ez datozen beste ikuspegi batzuen balioaz kontziente da, besteren iritziekiko enpatia-jarrerak garatzen ditu, eta eztabaidak ideia eta interesak adierazteko modu naturaltzat jotzen ditu.
  - Proposatutako egoeren aldeko edo kontrako iritziak argudiatzen ditu, egoera horiek egiazkoak edo itxurazkoak izan.
  - Bere ikuspegiak defendatzen ditu, besteen arazoiei adi-adi entzuten die, eta transakzioak egiteko eta adostasunetara iristeko gai da.
  - Galderak argi eta garbi formulatzen ditu, erantzuna aurkitzen ahalegintzen da, eta planteatutako gaiei buruzko ondorioak ateratzen ditu.
  - Bere lana idazten du, lortutako datuak baliatuz eta ongi eraturako eskema bati jarraiki.
  - Testu genero egokiena hautatzen du lortutako informazioa ongi komunikatzeko.

15. (16) Estatu modernoaren sorreran izandako une garrantzitsuenak bereiztea, monarkia hispanikoaren eta Espainiako inperio kolonialaren ezaugarri nagusiak adieraztea, eta Euskal Herriarekin zituen erlazioak eta euskal lurraldeen bilakaera azaltzea, aldi horretako testuinguru europarraren barruan.
- Aro Modernoan Euskal Herrian izan diren gertaera historiko nagusiak zein diren badaki eta deskribatu egiten ditu, baita haren antolaketa politikoaren eta foruen ezaugarri nagusiak ere.
  - Ardatz eta friso kronologikoak egiten ditu, lurralde-eremu horien bilakaera historikoaren berri emateko, eta, haiei loturik, ezarritako denboraldiari buruzko mapa historikoak interpretatzen ditu.
  - Nafarroako erresumaren konkistaren ondorioak azaltzen ditu.
  - Amerikako lurren konkistan parte hartutako euskaldun ospetsuren bati buruz azalpena egiten du.
  - Ardatz eta friso kronologikoak egiten ditu, Aro Modernoko monarkia hispanikoari buruzko gertaera eta aldi historikoak irudikatzeko (Errege Katolikoak, Karlos V.aren europar Inperioa, Felipe II.aren Inperio hispanikoa eta abar), eta aldi bereko europar Historiako beste batzuekin lotzen ditu.
  - Aro Modernoaren ezaugarri nagusiak deskribatzen ditu: bilakaera ekonomikoa, gizarte-antolaketa eta ideologia- eta erlijio-krisia.
  - Aro Modernoaren ideia eta pentsamolde nagusiak zein diren badaki.
  - Amerikaren eta Aro Modernoko munduko beste eremu batzuen aurkikuntza eta kolonizazioarekin lotutako mapa historikoak interpretatzen ditu.
  - Aro Modernoan europar ikuspegitik mundua zabaldu izanaren kausa eta ondorio ekonomiko eta politikoak aztertzen ditu, eta egungo egoerekin lotzen ditu.

DERRIGORREZKO BIGARREN HEZKUNTZAKO 4. MAILA

1. Euskal Herriko, Espainiako, Europako eta munduko aro garaikideko gertakari eta prozesu historikoak denboran eta espazioan kokatzea, eta historia aztertzeo tresna egokiak erabiltzea.
  - Hainbat iraupen eta erritmotako bilakaera eta aldaketa historikoko prozesuak identifikatu, aztertu eta konparatzen ditu.
  - Euskal lurraldeetako bilakaera historikoaren mugari nagusiak deskribatzen ditu, Europako eta munduko testuinguruaren barruan.
  - Friso historiko batean, XVIII. mendetik XXI. mendera bitarte euskal lurraldeetan eragina izan zuten gertaera garrantzitsu batzuk irudikatzen ditu, Espainiako eta Europako bilakaerarekin batera.
  - Gertaera edo prozesu historiko jakin batean eragina izan duten aldaketak, bilakaera edo iraupena hautemateko gai da.
  - Aldiberekotasun- eta aldaketa-nozioak bereizten ditu, baita etapa batzuetatik beste etapa batzuetara igarotzean izaten diren uneak eta prozesuak ere, eta nozio horiek XVIII. mendetik gaur egun arteko bilakaera historikoari aplikatzen dizkio.
  - Zenbait lurralde-eremutan XVIII. mendetik XXI. mendera bitarte izandako gertaera edo prozesu historiko garrantzitsuren bat aztertzen du, diakronikoki eta sinkronikoki.
  - Kausa-hierarkiak ezartzen ditu (aspektua, denbora-eskala).
  - Kolonialismoaren, inperialismoaren eta 1914ko Gerra Handiaren artean kate eta interkonexio kausalak ikusteko gai da.
  - Gerra arteko garaian, hau da, 1919-1939 hamarkadetan, izan ziren gertaera, mugari eta prozesu garrantzitsuenak zein diren badaki eta ulertu egiten ditu, bereziki Europari dagokionez.
  - Garai hari buruzko azalpen historikoetan hierarkia kausala azaltzen duten kate kausalak aztertzen ditu, baita orainarekin duten lotura ere.
  - Jatorri desberdineko iturri historiko eta historiografikoen hainbat interpretazio aztertzen ditu.
  - 1936ko Gerra Zibiletik orain arte, transizio eta demokrazia garaiak barne, Euskal Herrian gertatutako une eta prozesu garrantzitsuenak ezagutzen eta ulertzen ditu.
  - Iraganeko gai jakin batzuk orainarekin eta etorkizuneko aukerekin lotzen ditu, hala nola 1929ko eta 2008ko finantza-krisien norainokoa.
2. Gertaera eta prozesu historiko garrantzitsuen arrazoiak eta ondorioak identifikatzea, haien artean loturak egitea, eta gizarte-gertaerek hainbat arrazoi izan ditzaketela ohartzea.
  - Gertaera eta prozesu historikoen kausa-aniztasuna identifikatzen du.
  - Gertaera edo prozesu historiko esanguratsu baten eragileak zein diren badaki.
  - Gertaera historiko eta sozialak eragiten dituzten kausak sailkatzen ditu eta elkarren artean lotzen ditu.
  - Gertaera historiko batean esku hartzen duten hainbat kausaren epe ertainerako eta luzerako ondorioak zehazten ditu.
  - Hainbat gertaera historiko interpretatzen ditu eta elkarren artean lotzen ditu.
  - Iraganeko edo egungo gertaera historiko baten kausa-efektua erlazioa identifikatzen du.

- Gertaera historikoek egungo euskal errealitatean duten ondorioak hautematen ditu.
  - Zenbait lurralde-eremutan XVIII. mendetik XXI. mendera bitarte izandako gertaera edo prozesu historiko garrantzitsuren baten kausa eta ondorioak deskribatzen ditu, diakronikoki eta sinkronikoki.
  - Frantziako Iraultzak euskal lurretan eragin zituen ondorio sakonak ezagutzen ditu. Erreferentziazko lurralde-eremuetan Antzinako Erregimenean izandako gertaera, fenomeno edo prozesu historiko bat deskribatzen du, diakronikoki eta sinkronikoki.
  - Industria-iraultzaren garrantzizko gertaerak deskribatzen ditu, eta haien kausak kateatzen badaki.
  - Europako, Amerikako eta Asiako hainbat herrialderen (Britainia Handia, Alemania, Japonia, Espainia) industrializazioa aztertu eta konparatzen du, hainbat denbora- eta geografia-eskalatan.
3. Azaltzea Europak zergatik izan zuen protagonismoa XIX. mendeko bigarren zatian, eta urte horietako gatazka eta arazo nabarmenak bereiztea; batez ere, hedapen kolonialarekin eta tentsio sozial eta politikoekin lotutakoak.
- Inperialismoaren garaian Europak protagonismoa izan zuen munduan, eta horren adierazgarri diren gertaera garrantzitsuenak bereizten ditu.
  - Kolonialismoaren hedapenak nazioarteko harremanetan eta herrialdeetan izan zituen ondorioak identifikatzen ditu.
  - Zenbait lurralde-eremutan XIX. mendeko bigarren aldian izan zen gertaera, fenomeno edo prozesu historiko garrantzitsuren bat deskribatzen du, diakronikoki eta sinkronikoki.
  - XIX. mendeko bigarren erdian izandako gertaera politiko eta ekonomikoak Europako herrialdeetako eta kolonizatutako herrialdeetako gaur egungo hainbat alderdi azaltzeko baliagarri direla badaki.
  - Indarkeriaren inplikazioei buruz eztabaidatzen du.
  - Kontakizun labur bat idazten du XIX. mendeko lehen erdialdeko iraultza burgesetako baten gertaera nagusiak jasota, azalpen kausalak erabiliz.
  - XX. mendeko gerra ondoko deskolonizazioaren gertaera garrantzitsuenak antolatzen ditu.
  - Kontakizun batean, prozesu historikoek hainbat denbora- eta geografia-mailatan izandako kausa eta ondorioak azaltzen ditu.
  - Hierarkia kausala hautemateko gai da (kontakizunaren arabera, kausa batzuek beste batzuek baino garrantzi handiagoa dute).
4. Europako testuinguruan, XIX. mendearen bukaeratik aurrera, Euskal Herriko eta Espainiako bilakaera historiko, politiko eta ekonomikoaren etapak zein izan ziren eta zer ezaugarri dituzten jakitea, eta sistema demokratikoa finkatu izana eta Europar Batasuneko kide izatea balioestea.
- Europako eta munduko Historiaren funtsezko une eta gertaera garrantzitsuenak zein diren badaki, eta Euskal Herrian eta Espainian izan duten eragina ulertzen du.
  - Industrializazioak Euskal Herrian sortutako eraldaketa sakona ezagutzen du.
  - XIX. mendearen amaieratik gaur egun arte Euskal Herriko eta Espainiako gizarteak izandako eraldaketa demografiko, ekonomiko, sozial, politiko eta ideologiko nagusiak deskribatzen ditu, eta elkarren artean izan dituzten eraginetako batzuk aipatzen ditu.

- XX. mendearen hasieratik orain arte Euskal Herrian eta Espainian izandako aldi politikoen kausa eta ezaugarri nagusiak zein diren badaki.
  - Espainiako aldaketa politikoak Euskal Herriko bilakaera historikoarekin, askatasunen eta bakearen bila aurrera eta atzera egindako urratsekin lotzen ditu.
  - Foruak kendu aurretik eta ondotik euskal lurraldeek izan duten antolaketa politikoak konparatzen du.
  - Frankismoaren eta Euskal Herriko eta Espainiako trantsizio demokratikoaren alderdi jakin batzuk bereizten ditu, eta, horri esker, indibidualtasunek aldaketen protagonista gisa betetzen duten zeregina zein den badaki, eta memoria historikoa babesteko premia ikusten du.
  - 1978ko Konstituzioa iritsi eta Espainian, Europar Batasunaren esparruan, estatu demokratikoa finkatu arte trantsizio politikak izan zituen elementu esanguratsuenak zein diren badaki.
  - Egungo euskal estatutuaren artikuluren batean, foru-iraganera daraman alderdiren bat eta Nafarroari dagokion aipamen bat hautematen eta aztertzen du.
  - Europa eraikitzekeo prozesua aztertzen du, jatorria, etapak eta helburuak identifikatuz.
  - Demokrazia eraikuntza-prozesutzat jotzen du, desberdintasunaren eta bazterketaren aurkako konpromiso pertsonala eta kolektiboa eskatzen duena.
5. XX. mendean munduan izan diren eraldaketak eta gatazkak denboran eta espazioan kokatzea, eta historiaren jakintza hori gaur egungo nazioarteko arazo nagusietako batzuk ulertzeko erabiltzea.
- XX. mendean nazioartean izan diren gertaera nagusiak zein diren badaki, esaterako, iraultza sozialistak, mundu-gerrak edo kolonien independentzia.
  - Nazioarteko arazo batzuk aztertzen ditu munduaren ikuspegi global batetik, eurozentrismotik urruti.
  - XX. mendean munduko gatazkaren batean gertatutako aldaketa-prozesuak irudikatzen edo azaltzen ditu paperean edo euskarri digitalean, diagramak, denbora-ardatzak, koadro kronologikoak, kontzeptuzko mapak eta horma-irudiak erabiliz.
  - XX.-XXI. mendean munduan izan den eraldaketa sozial, ekonomiko edo politiko bat deskribatzen du, diakronikoki eta sinkronikoki.
  - Hainbat iturri historiko bilatu eta konparatzen ditu, eta haien arteko kontraesanak adierazten ditu.
  - Bigarren Mundu Gerraren amaieran sortu zen bloke-sistemaren ondorioak zein diren badaki, baita blokeak desagertu izanaren eta esparru sozialistaren herrialdeetan egindako aldaketen ondoriozko mundu-ordena berriaren ondorioak ere.
  - Nazioarteko hainbat erakunderen zeregin historikoa aintzat hartzen du, NBEren batez ere, baita egun indarrean egotea ere.
  - Nazioarteko krisi edo gatazka baten kausa eta ondorioak deskribatzen ditu, eta haiek gaur egun eduki ditzaketen ondorioak aztertzen ditu.
  - Egungo gatazken alderdi guztiak aztertzen ditu, eta gatazkan inplikaturako alderdi guztien ikuspegia ulertzen ahalegintzen da.
  - Europar Batasunaren eraikuntza nola bilakatu den ulertzen du.

- Europar Batasunaren eraikuntzari eta haren etorkizunari buruz eztabaidatzen du.
6. Munduan gaur egun tentsio politikoa edo soziala bizi duen guneren bati buruzko lan bat planifikatu eta egitea, bakarka edo taldean, eta haren aurrekari historikoak eta zergatiak aztertzea eta zer gerta daitekeen iragartzea. Hori guztia informazio-iturri egokiak baliatuz, eta besteak beste, bestelako interpretazioak edo interpretazio osagarriak ematen dituzten iturriak erabiliz egitea.
- Gaur egun esanahi berezia duen hurbileko edo urruneko gertaera baten bilakaera deskribatzen du.
  - Jardun pertsonal batzuen kausak, testuinguru orokorra eta arrazoiak aurkitzeko eta horien berri izateko gogoia erakusten du, aldaketa historikoak ongi ulertzeko.
  - Bere munduko egoera bat aztertu eta ikertzen du, haren jatorrian dauden aurrekari eta kausak bilatuz eta ikasitakoa etor litezkeen ondorioak aurreikusteko baliatuz.
  - Lana planifikatzeko eta zenbait informazio-iturri bere kasa erabiltzeko ekimena erakusten du.
  - Lortutako informazioa aztertu eta antolatzen du, eta ondorioak argitasunez aurkezten ditu, ahal dela IKTek eskaintzen dizkieten aukerak erabiliz.
  - Hainbat iturritara (ahozkoak, idatzizkoak, materialak) jotzen du informazioa lortzeko, komunikabideetako (prentsa, telebista, zinema, Internet eta abar) iturriak barne, eta gertaera historiko edo sozial bati buruzko zenbait interpretazio bereizten ditu.
  - Zorroztasunez eta objektibotasunez, eduki historikoa duten egungo iturri historikoak eta informazio-iturriak interpretatzen ditu.
  - Hainbat iturri eta egilek gertaera jakin baten aurrean duten zeregina eta ikuspegia interpretatzen du.
  - Informazioa argi eta txukun aurkezten du, arloko hiztegi espezifikoak eta baliabide ez-linguistikoak erabiliz, hala nola mapak, grafikoak eta abar, eta zenbait euskarriren bitartez (ahozkoa, idatzizkoa, digitala).
  - Testu historiko erraz bat komentatzen du eta ideia nagusiak ondorioztatzen ditu, baita egileak testua idazterakoan izan duen helburua ere.
  - Ongi informatuta egoteko jakin-mina garatzen du, komunikabideetako eta sareko informazioaren eta mezuen aurrean jarrera kritikoa hartuz.
7. Kritikoki aztertzea kide den eta erreferentzia dituen talde eta erakunde (familia, eskola, herri, autonomia-erkidego, estatu eta gainerakoen) antolaketa-egitura eta ohiko funtzionamendu modua, eta behar bezala aplikatzea demokraziaren funtzionamendua arautzen duten oinarriko irizpideak.
- Kide den hainbat eskalatako erakundeetan (eskola, udalerrria, lurralde historikoa eta abar) haien presentzia edo gabezia bereizten du.
  - Printzipio demokratikorik gabeko funtzionamenduaren alderdi jakin batzuk kritikatzeko ditu.
  - Proposamenak egiten ditu, eta haiek hobetzeko ekimenak hartzen.
  - Mota, jatorri eta eskala desberdinetako gizarte gatazken presentzia aitortzen du, kidea den taldeetan.
  - Giza eskubideak elkarbizitzarako oinarriko markotzat aitortzen ditu eta gatazkek konpontzeko bide demokratikoak eta baketsuak balioesten ditu.

8. Pertsonen arteko, taldeen arteko eta herrialdeen arteko gatazka sozialak zorrotasunez eta enpatiarako gaitasunez aztertzea, haiek aurrerapenerako aukera moduan ikustea, eta gatazkak konpontzeko bide baketsuak proposatzea.
  - Gatazkak naturaltasunez hartzen ditu, aukeratzat hartuz mehatxutzat baino gehiago.
  - Gatazken alderdi guztiak aztertzen ditu, eta gatazkan inplikaturako alderdi guztien ikuspegia ulertzen ahalegintzen da.
  - Gatazkak talde eta herrietako kideen ideia eta interesen adierazpen naturaltzat jotzen ditu.
  - Gatazka batean alderdi gisa inplikaturako dagoenean, abiapuntu gisa onartzen du beste alderdiak neurri batean arrazoia eduki dezakeela.
  - Bere ikuspegiak defendatzen ditu, besteen arrazoiei adi-adi entzuten die, eta transakzioak egiteko eta adostasunetara iristeko gai da.
  - Arauetara jotzen du gatazka bati heltzeko edo gatazka bat prebenitzeko.
9. Arte-adierazpen garrantzitsuenak ezagutzea eta balioestea, bai bere ingurune hurbilekoak, bai eta urrunagokoak ere, *kultura guztiak gizateriaren garapen artistikoari zer ekarpen egin dioten aztertzea, eta horren ondorioz sortutako munduko ondare artistikoa babestu egin behar dela ulertzea.*
  - Estilo eta mugimendu artistiko nagusietako artelanak identifikatzen ditu.
  - Artelanen balio estetikoak aintzat hartzen ditu.
  - Artelanak interpretatzen ditu haien garaiko testuinguru orokorra, egilearen egoera partikularra eta beste zenbait faktore aintzat hartuz.
  - Artelanen artean analogia eta desberdintasunak hautematen ditu, eta batzuek besteen gainean dituzten eraginak detektatzen.
  - Kultura eta etapa historiko nagusietako artelan esanguratsuak konparatzen ditu eta kronologian kokatzen.
  - Hainbat gizarteren kultura- eta arte-adierazpenak aintzat hartzen eta errespetatzen ditu, norbere prestakuntzan garrantzitsuak direla iritzita.
  - Bere ingurunean gorde diren aztarna jakin batzuen iraganari eta jatorriari buruzko galderak egiten ditu.
  - Ondarea kontserbatu eta hobetzeko ekintzak identifikatzen ditu.
  - Bere ingurunean edo urrunagoko beste eremu batzuetako ondare-elementuak aintzat hartzen eta errespetatzen ditu.
10. Gaur egungo auzi batzuei buruzko eztabaidetan parte hartzea, haietan gizarte-zientzietan oinarritutako iritzi arrazoituak ematea, eta gainerako pertsonen iritziak errespetatzea.
  - Bereziki bere ingurunean ageri diren hainbat jardun politiko egokiak irudikatzen zaizkion edo ez azaltzen du, eta iritzi hori arrazoitzen du.
  - Iritzi-desadostasunaren eta egoera gatazkatsuen aurrean, abiapuntu gisa onartzen du besteak neurri batean arrazoia eduki dezakeela.
  - Elkarrizketa eta prozedura baketsuak defendatzen ditu pertsona, gizarte-talde eta herrialdeen arteko gatazkak konpontzeko.
  - Eztabaidetatik parte-hartzaile guztiak adostutako ondorioak ateratzen ahalegintzen da.
  - Gertaera historiko jakin batzuei buruzko hipotesiak planteatzen ditu.

- Harreman globalizatuak dituen sektore bati buruzko berriak bilatzen ditu prentsan, eta aldeko eta kontrako argudioak prestatzen ditu.
11. Kultura-aniztasuna herriek eta norbanakoek beren identitaterako duten eskubide moduan ikustea, kide den gizarte- eta kultura-komunitateen aniztasuna balioestea eta haietan parte aktiboa izatea, jarrera tolerantea eta errespetuzkoa duela.
- Zenbait gizartetako kideen oinarrizko kultura-ezaugarriak bereizten ditu.
  - Bere herriaren identitatearen eta bere herrian eta Europan dauden beste identitate batzuen oinarrizko ezaugarriak identifikatzen ditu.
  - Beste kultura batzuekiko errespetua adierazten du.
  - Kultura-desberdintasunak onartzen ditu.